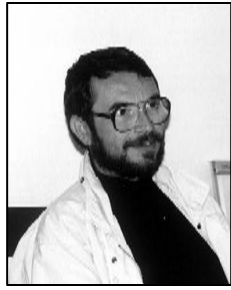

A tartalomból

- 2 Gabriel Andreescu**
Az RMDSZ kormányon maradása jelentené a román konszenzuális demokrácia első szakaszát
- 3 Sabina Fati**
Az erdélyi regionális párt a PDSR segítségével lenne
- Marius Cosmeanu**
Még nincs, de máris...
- 4 Bakk Miklós**
Az eredettől a kezdetekig
- 5 Caius Dobrescu**
Erdély, Románia és Európa
- 7 Szokoly Elek**
E pur' si muove. Védőbeszéd a „nem létező” provinciáért
- 8 Hajdú Farkas-Zoltán**
A nyitott etnikai kalitka, avagy Erdély „eredendő bűne”
- 10 Daniel Vighi**
A Provincia eszméi vidéken
- 11 Végel László**
A territorialitás és a nacionalizmus vitája Szerbiában
- 12 Hadházy Zsuzsa**
Provincia – a sajtó tükrében
Ágoston Hugó
Bukarest mint provincia

Traian ȘTEF

Az erdélyiek félelmei

Egy csoport értelmiségi, legtöbbször művészetek területéről, ismét a politikusokhoz fordult. Nem először történik ez meg, s az sem utójára, hogy nem hallgatják meg őket. Röviden, felkérték *Stolojan, Isărescu, Roman* és *Frundea* urakat és az általuk képviselt pártokat, hogy jelöljék ki *Iliescu* úr egyetlen ellenjelöltjét. Jelen pillanatban (2000. november 13-án írom ezt) *Ion Iliescu* magasan vezet, és a második fordulóba való bejutásért ázáz harc folyik, a felmerések hol *Mugur Isărescu*-t, hol *Theodor Stolojan*-t, hol *Vadim Tudor*-t tartják esélyesnek. Tíz évvel a forradalom után Romániában különösen az *Iliescu-Vadim*-féle variáns rémálomszerű. S bár becsületére válna, mégsem hiszem, hogy a fentebb felsoroltak közül bármelyik is visszalépne. Ennek az évnek politikai eseményei különösen megmutatták, mennyire kívánják az elnökválasztást pártjaink „állandó küldöttei”, „végrehajtó bizottságai”, „politikai büroái”. Egy ilyen jelöltet a párt „mozdonyá”-nak tartanak, de – s erről ritkábban szólnak – ugyanakkor ő a második forduló tárgyalások legértékesebb darabja is. Másodsorban, a kampányköltségeket már elosztották: plakátok, rádió- és TV-szereplések, szerződéses újságokkal, választási ügynökök. Mindez sok pénzbe kerül, s a pénz nagy részét már kiadták. Mindközül leginkább *Isărescu* úr léphetne vissza, hiszen ő nem jelöltje egyetlen pártnak sem, de az az érzésem, hogy a felhívás aláírói éppen rá építenek. Vagy visszaléphetne *Frundea* úr is, mert az ő tétje sokkal formálisabb, de kellemes megmutatni a románoknak, hogy elegánsabb vagy, hogy jobban beszél románul, mint sokan közülük, hogy pontosan megfogalmazott európai politikai elképzelésed van, hogy akár felmérést is végezhet az arról, hány román szavaz rád. Az RMDSZ pedig pragmatikus alakulat, és még sok egyezkednivaló-

ja van. És aztán éppen az ez évi megmozdulások mutatták meg, hogy felhívásaink süket fülekre találnak a politikusoknál. Számukra most a szavazatok számítanak. Egy szavazat többet ér, mint egy *Pleșu*, egy *Adameșteanu*, egy *Cistelean* vagy bárki az aláírók közül. A listakon tehát a pénzes embereket részesítik előnyben a könyvvel vagy könyvekkel rendelkezőkkel szemben (ez minden pártra érvényes, ebben az évben az esélyes helyekkel való kereskedés volt a legnyereségesebb foglalkozás Romániában – a pártvezetők számára).

Ha elolvassuk a felhívást aláírók névsorát, észrevehetjük, hogy csupán két magyar értelmiségi neve szerepel benne. Ez vagy azt jelenti, hogy a kezdeményezők nem voltak túl érdekeltek a magyarok mozgósításában, vagy azt, hogy a magyar értelmiségiek úgy vélték, ez a románok dolga. Bár én az első változatban hiszek, ugyanúgy hiszek a magyarok egyfajta kényelmességében is így, a választások körül: ők tudják, kire kell szavazniuk. A nemzeti szavazat haszonélvezője az RMDSZ, és politikailag ki is használja azt. Ugyanakkor könnyebb kisebb felelősséget vállalni, és másra hátrítani a hibát. A magyarok a románokra hátrítják, mert a magyar liberális nem hátríthatja azt a magyar szociáldemokratára vagy fordítva, mert ők nem így ismerik egymást. De átháríthatja a hibát a román liberálisra, pedig annak kisebb a politikai jelentősége, mint neki, a magyarnak. Amennyiben a szavazás politikai és a szavazóknak az axiológiai vagy intellektuális kritériumoktól egészen eltérő kritériumaik vannak (vagy egyáltalán nincsenek), akkor egy *Frundea*-hoz vagy *1996*-ban, egy *Manolescu*-hoz hasonló súlyú személyiségnek semmi reménye nincs. Bár a „kár, hogy magyar” vagy „kár, hogy nem román” kifejezések hallatán *Frundea* úr okkal lehet büszke, kérdés, több szavazatot kapna-e, ha román lenne – keresztény-demokrata, a P.N.Ț.C.D. jelöltje, ahogy megvallotta.

Az, hogy a pártok eladták az esélyes helyeket pénzes embereknek leginkább egy személyes választáshoz tette hasonlóvá ezt a választási kampányt. De mit számít ez, hiszen elsősorban úgyis a pártfőnökök választanak. Minden jelölt egyénileg korteskedik, a névsor csak a szavazócédulán jelenik meg. A jelöltek csupán a választási jel egyesíti. S mind e közben értelmiségünk – azt hiszem pontosítanunk kell: *jobboldali* értelmiségünk – az érdeklődésre, a (politikai) hitre, a nemzet iránti felelősségre hivatkozik. Tiszta romantika! Mert az elköltött pénzt valahogy vissza kell szerezni. Egy kis immunitással, egy kis befolyással való üzérkedéssel, a cég mentesítésével az adósság alól, egy kivétel vagy még inkább behozatal versenygyaloglásának megnyerésével. Ugyanezek támogatják az elnökválasztást is. Inkább a becsületes és szegény jelöltet. Másrészt a pénz, a fizetett kortesek csapatai, a manipuláció háttérben álló szakemberei elerik, hogy a jól mediáztált felhívásnak ne legyen túl nagy hatása a választókra. Mert van neki még egy másik, politikai szerepe is: arra buzdítja a választókat, hogy, a legesélyesebb jelöltre szavazzanak, amennyiben azok nem tudnak megegyezni. A nálunk létező kommunista közönyben, amelyből *Iliescu* úr is hasznot húzott, akinek jelenlétében halált kiáltottak rá, nem talál meghallgatásra az értelmiség. Nincs szava azért sem, mert nem rendelkezik semmiféle hatalommal, mert nem nyújt semmit, nem termel javakat a gyomor számára. A politikust, még ha korrupcióval vádolják is, jobban tisztelik, mert neki van hatalma.

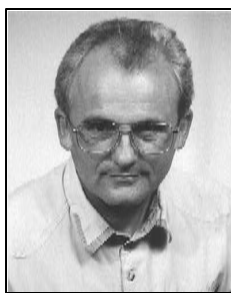
Az erdélyiek félelmeiben mindig *Iliescu* úr az, aki torkukra teszi a kést. Erdélyben sem 1992-ben, sem 1996-ban nem szavazták meg, s a felmérések szerint most sem fogják. És mégis továbbra is velünk van, értünk van, mint mondja, a mi érdekünkben van. Mondja, de a tulajdonról vallott nézeteiben alapvetően különbözik tőlünk. Az erdélyi számára a legmagasabb rendű érték a földje, a háza,

a temploma. A tudás, a tulajdon és a Nyugattal való (lehet elsősorban vallási) párbeszéd megmentették a történelem során. Mindez az erdélyi közép- és magas szintű intellektusát is eredményezte. Amit az erdélyi akar, az nem nagy dolog: jó törvények, amelyek lehetővé teszik, hogy saját erejére támaszkodva fejlődjen, ne terheljék olyan adók, amelyekről nem lehet tudni hova, milyen kezekbe kerülnek, az intézmények megfelelő működése, a megvesztegetés és a befolyással való üzérkedés kiküszöbölése a közéletből – bár így is elég jól feltalálja magát, csak gyakran Bukarestig kell mennie, s ott a márkát dollárrá átváltania. Úgy tűnik, a most körvonalazódó új hatalom nem teszi majd lehetővé ezeknek az óhajoknak a teljesülését. Lehet, annyira mélyen gyökereznek a politika és az intézmények működésében, hogy államreformra lenne szükség. Úgy látom, a mai Románia, és még inkább Erdély, ahhoz az Itakához hasonlít, amelyet a Pénélopé kezéért versengő dorbézők kérésével uraltak. Ki lesz az az Odüsszeusz, aki megtér a tázasából és helyreállítja a rendet? Természetesen nem a diktatúra, hanem a demokratikus normalitás rendjét...

Úi. A legutolsó felmérések szerint megtörténhet, hogy a választások második fordulójában *Ion Iliescu* és *Vadim Tudor* találkozzék. Mit tegyen akkor az, aki nem akarja sem egyiket, sem másikat? Úgy találok, hogy Erdélyben a választók több mint 60 százaléka érzi ezt az akadályt: annak esélyeit, akire szavaz, a többi párt szavazatai megsemmisítik, míg a második fordulóban gyakorlatilag nem is választ már. Ami – az amerikai rendszerre gondolva, bár ott föderáció van – azt a meggyőződést kelti bennem, hogy kelle-ne még dolgozni a választási törvényen.

Végül soron, ha a két említett jelölt közül egyiket sem akarom elnöknek, nem marad más hátra, mint a *bojkott*. Nem közömbösségből fakadó, hanem nyilvánosan és világosan kifejezett bojkott.

Fordította: HADHÁZY ZSUSZA

MOLNÁR Gusztáv

A románok ideje

Kolozsváron, a Mócock útján sétálva, a PUNR székháza előtt vettem észre a Măgureanu által vezetett fantompárt (PNR) különösen hangzó választási jelszavát: „Most jött el a mi időnk! A románok ideje!”

1989 novemberében, pontosan 11 évvel ezelőtt. Az *eltévedt Minotaurusz* címmel írtam cikket a budapesti *Magyar Napló*-ban, az Írószövetség pár hónappal azelőtt megalakult hetilapjában Ceaușescu várható bukásáról. A Román Kommunista Párt XIV. Kongresszusán a román diktátor – nyilván érezve a veszélyt, és azt is, hogy a vég milyen irányból fenyegeti – bejelentette igényét Besszarabiára. Világos jelzés volt ez arra, hogy elvesztette józan esztétét, eltévedt saját labirintusában. 1990 márciusában már a 22. c. lap anyagaiból összeállított különszámmal fogadtuk a Magyar

Külgügyminisztérium Béla király úti konferencia-központjában román barátainkat, és éppen azon voltunk, hogy közös nyilatkozatban rögzítsük az elért eredményeket és a további tennivalókat, amikor bevádogott közénk, mint valami sisetgő, éppen robbanni készülő bomba, a marosvásárhelyi véres összecsapások híre.

A demokrácia aláaknázását, a Securitate és a kommunista nomenklatura élelmesebb és értelmesebb részének átmentését célul kitűző „nemzeti szövetség” az elmúlt tíz év folyamán teljesítette hivatását: mindig sikeresen közbeavatkozott – néha a botokat, máskor a nagy médiákat, megint máskor a parlament mikrofonjait segítségül hívva -, amikor a demokrácia „vészés kinövésével” találkozta szembe magát. Lett légyen szó az egykori kommunista funkcionáriusok közéletből való kiszorításáról, a következőes magánosításról és nyugatbarát kül-

politikáról, a kisebbségi jogokról vagy a regionalizmusról, ők mindig tették, amit kell, és meg kell állapítanunk: hatékonyan tették. E díszes társaság most mégis kesernyész szájjal, és nem a jól végzett munka örömeivel vonulhat le a politika színpadáról. Az történt ugyanis, hogy beért munkájuk gyümölcse, ám ők maguk fölöslegessé váltak. Visszamehetnek Tusculanumukba, elmélni „a zordon műfölköt”.

A „szerkezet” immár magától működik. A román demokrácia alakult át olyan illiberális struktúrává, amelyben bármilyen megtörténhet.

A PDSR megállíthatatlannak tűnő emelkedését látva, eleinte úgy gondoltam, hogy ennek az új, illiberális demokráciának a legfőbb és legérdekesebb jellemvonása az ellenzék eltűnése lesz. Nem így történt. A két legmegbízhatóbb közvéleménykutató-intézet (az IMAS és a CURS) adatait összevetve arra a meglepő

következtetésre jutunk, hogy a PDSR és a PRM (tehát a posztkommunista pártok) által együttesen elért eredmény szeptember, de különösen október óta gyakorlatilag stagnál (szeptember: 59%, október: 63%, november 4-8: 63%, november 12-15: 64%, november 26: 62%). Ugyanakkor a két posztkommunista párt közötti erőviszonyok radikális változáson mentek át: a PDSR a szeptemberi 49%-ról november közepén 46%-ra, november 26-án pedig 40%-ra esett vissza, míg a PRM kevesebb, mint három hónap alatt 100%-osnál is nagyobb növekedést ért el: 10%-ról 22%-ra emelkedett.

Mindebből arra következtethetünk, hogy a posztkommunista blokk választói bázisa közös, és ami még fontosabb: a közlekedőedények elve alapján működik. Az egyik oldalon bekövetkező csökkenés a másik oldalon kötelező módon bekövetkező, ugyanolyan arányú növekedéssel párosul. Ezzel megvalósulni látszik a demokratikus politikai rendszerek egyik legfőbb kritériuma: a politikai homogenitás. Azok a pártok, amelyek kívül maradnak ezen a rendszeren (a Nemzeti Liberális Párt és az RMDSZ) marginális szerepre vannak kárhozthatva.

A román demokrácia csapdába került, és ebből a csapdából semerre sem vezet kiút: minél kétségbeesettebben próbálsz szabadulni tőle, annál halálosabb az ölelése. Magyarul: minél határozottabban igyekezik majd *Adrian Năstase* a nyugatbarát politika folytatása (és saját hatalmi pozíciójának megerősítése) érdekében valamilyen informális koalíciót kialakítani a liberálisokkal, a *Petre Romantól* megszabaduló Demokrata Párttal és az RMDSZ-szel, annál inkább kockáztatja, hogy szavazóbázisa cserbenhagyja és átáramlik a PRM-be.

Ugyanez a pokoli logika érvényesül *Iliescu* és *Vadim Tudor* viszonylatában is: minél inkább igyekezik az egyik európai-nak, a folytonosságot garantáló politikusnak látszani, annál inkább pártolnak át tőle a másikkhoz mindazok, akik a jelenlegi politikával való radikális szakítást tartják a legfontosabbnak.

A hagyományos román politikai rendszer a felemás, félig-nyugati, félig-balkáni demokrácia megbukott. Úgy tűnik, hogy most már csak *Vadim* elvakult radikalizmusa és egy új, valóban demokratikus politikai szisztéma között lehet választani.

Gabriel ANDREESCU

Az RMDSZ kormányon maradása jelentené a román konszenzuális demokrácia első szakaszát?

Talán Molnár Gusztáv tette fel legvilágosabban egy konszenzuális viszony fogalmaiban a románok és magyarok közötti hatalmi viszony kérdését¹. A konszenzualista képlet felé fordulása egyébként természetes módon következik abból a perspektívából, amellyel a magyar kérdést román összefüggésben tekinti. Javasolja, hogy Erdélyt, ahol a közösség döntő többsége él, alakítsák az ottani románok és magyarok – vagyis az „erdélyiek” – „közös” tartományává, oly módon, hogy a román államon belüli devolúciójával a tartomány megőrizze civilizációs értékeit.² Ha Erdély két olyan közösség közös tere, amelyet a Románia többi lakosságától való különbség határoz meg, és ha ezek a tartomány devolúciója által szerzett hatalmukat gyakorolni akarják, akkor találni kell egy szabályt annak elosztására. Feltevődik a kérdés, hogy melyik a legjobb szabály egy olyan tartományban, amelyben két, a közösségi élet szempontjából viszonylag különálló közösség él, mégpedig olyan arányban (33%-64%), amely versenyképessé teszi őket.³ Azt hiszem, Molnár Gusztávnak tökéletesen igaza van abban, hogy a tisztán demokratikus algoritmus helyett, amely a többségnek juttatja a hatalmat, a konszenzuális szabályt választja – ha ez megvalósítható. Molnár pontosan leírja annak a szellemét, amit meg kell valósítani: „Ez a konszenzuális demokrácia, amely harmóniára törekszik, a különböző elitiek együttműködésével és nem többségi döntésekkel akarja megoldani a konfliktusokat” Vitathatatlan, hogy teljesen természetellenes az, hogy az a többség, amely 50% plusz egyet tesz ki, bármilyen döntést hozzon egy olyan kisebbség sorsát érintően, amely 50% mínusz egyet jelent. De az is természetellenes, hogy egy 80%-os közösség eltekintsen egy olyan 20%-os közösségtől, amelyről alig tud valamit, és amelynek sorsa alig érdekli.

Molnár Gusztáv tételével az a gond, hogy úgy tűnik, Erdély devolúciója – politikai szempontból belátható időn belül – teljesen illuzórikus elképzelés, következésképpen a devolúciót irányító szabályok megtervezése is teljesen alaptalan. Ha van konszenzualista kérdés, akkor az a romániai magyar közösség és a román lakosság viszonyára vonatkozhat és nem az erdélyi magyaroknak az erdélyi románokhoz való viszonyára. Túllépve azonban a közösségi szinten, láthatjuk, mennyire megváltozik annak logikája, amit tenni lehet, és amit tehát tenni próbálnak. Másrészt tevődik fel az egyezkedés kérdése azon közösségek képviselői között, amelyek egy a háromhoz⁴, és másként azok között, amelyek hét a százhoz⁵ arányban vannak egymással. Egy dolog megoldani egy 7,7 milliós lakosság problémáit, más dolog egy 23 milliósét.⁶ Végül, ha elképzelhető is (nehezen), hogy közösségi kérdésekben az „erdélyi románok” „egy bizonyos elit”⁷ által képviselték magukat, ez a feltételezés szerint teljesen értelmetlen a romániai „románok” esetében.

Szűk, de nagyon fontos tér

Íme, mi az oka annak, hogy Romániában a közösségek közötti egyezkedések tere nagyon szűk. *Mindaddig*, amíg a magyar közösség csupán egyetlen alakulatát legi-

timálja, ez a tér a tárgyalásoknak arra a kicsi, de nagyon fontos területére korlátozódik, amely a többségi koalíció és a magyar kisebbség között folyik. Mit újíthat a többség? Egy magyar közösségi projekt elfogadását, tiszteletben tartását, és talán fejlesztését, ami esetleg magában foglalná az intézmények terének egy magyar képviselét is.

A közösségek közti megértés lényege és biztosítéka – ha ezeket a fogalmakat használjuk – a kisebbségek képviselői alakulatainak részvétele a kormányzásban. A közösségek közötti megértés megvalósulásáról akkor beszélhetünk, ha: 1. a kisebbségeknek vannak alapvető célkitűzései, és ezeket elfogadják; 2. biztosítva van a kormányzásban való intézményes részvétel; 3. az egyezkedések nemzeti-kulturális és nem ideológiai jellegűek; 4. a kormánykoalícióban való részvétel nemzeti-politikai okokra vezethető vissza és nem a hatalom megszerzésének tisztán pragmatikus okaira.

Klasszikus példa erre a svéd kisebbség helyzete Finnországban, ahol a háború után a Svéd Néppárt szinte állandóan részt vett a kormánykoalícióban. Bakk Miklósnak igaza van, amikor megjegyzi: „A finnországi svédek (...) nem úgy fogja össze pártjukat, mint az erdélyi magyarokat az RMDSZ”, és hogy „A svéd erdekek egyeztetése nem a Svéd Néppárton belül történik, hanem egy külön e célból létrehozott (nem közjogi) testületben, a Finnországi Svéd Parlamentben”.⁸ Ami számomra ebből világos, az az, hogy Finnország nem Románia (vagy fordítva⁹), másrészt pedig, hogy nehéz a fentebbi megegyezést – a kormányzásban való állandó részvételt – „konszenzuális modellként” kezelni.¹⁰ A konszenzuális demokrácia azon az előfeltevésen alapszik, hogy a szóban forgó szabályt magát elfogadták, s a továbbiak során az egyezkedés csupán a konszenzus tartalmáról folyhat. Nálunk másként áll a helyzet. Amiről ma, kormányban való részvételével, a magyar közösség egyezkedhet, az nem egyszerűen maga a tartalmi kérdés, hanem a konszenzuális szabályok vállalása, a kormányon belüli hely megőrzése a többségi román pártok ideológiai változatossága ellenére.

Négy kérdés – négy válasz

Rendszerezném egy kicsit azokat a kérdéseket, amelyek az RMDSZ-nek egy PDSR-s kormányban való részvételére vonatkozó megegyezés esetén tevődnie fel és annak konszenzuális színezetét: a. lehetséges-e elvileg szövetség a két alakulat között; b. reális-e; c. ésszerű-e; d. konszenzuális jelenséget jelent-e.

A PDSR-RMDSZ közti szövetség lehetséges, amennyiben a PDSR kormányzati projektjei nincsenek ellentmondásban az RMDSZ célkitűzéseivel. Létezik a (biztosan) következő kormánypártnak egy programja, amely választ adhat erre a kérdésre. A PDSR 2000 októberében hozta nyilvánosságra programját, amikor gyakorlatilag minden felmérés a párt elsőpró győzelmét mutatta. A program utolsó részleteit a nyilvánosságra való hozatal előtti napokban véglegesítették, azzal a biztos tudattal, hogy az kormányprogram-előzetes is. Ez a kijelentés még inkább érvényes a nemzeti kisebbségekre vonatkozó fejezetekre.

A program olyan formális kijelentéseket tartalmaz, mint például: „A nemzeti kisebbségek védelme a szabad és teljes körű megnyitvánulások lehetőségének az összes kisebbség számára való biztosításával, az emberi jogok tiszteletben tartásával valósul meg. Románia európai és euroatlanti integrációs kötelezettségvállalásainak megfelelően”. De tartalmaz konkrét kitételeket is: „A PDSR fellép az utolsó évtized intézményi és törvényhozási kezdeményezéseinek folytatása és fejlesztése érdekében.” Ez követel utalás néhány függőben maradt törvényhozási kérdésre, mint például a helyi közigazgatási törvényre. A diszkriminációt vizsgáló intézmények kérdése is olyan, amelyre a PDSR megadhatná a választ.

És íme egy másik megfogalmazás: „A PDSR fellép a kulturális sokféleség az egész társadalom hasznára történő fejlesztése érdekében azért, hogy megakadályozza a türelmellenes és a nemzetközi gyűlölet szító szélsőséges irányzatok megjelenését.” Ezt a kijelentést nem mellőzhetjük. Az etno-kulturális sokféleséget olyan értéknek tekintem, amely szembesítható a szélsőséges magatartással – ez voltaképpen nyilatkozat arra nézve, hogy milyen álláspontot foglal el egy, a Nagyrománia Párthoz hasonló magyarellenes párttal szemben. Ezt a tételt mintegy megerősíti egy másik: „A PDSR szerint a kisebbségek minden ország számára fontos erőforrást jelentenek. Ennek az erőforrásnak a jó menedzselése egyformán szolgálja a kisebbségek identitásának fejlődését és az interkulturális együttműködést. Ezt a modellt polgári-multikulturálisnak határozzuk meg”.

Az „etnikai sokféleségek menedzselésének” gondolata társadalom-mérnöki típusú szemléletet sugall, aminek itt nincs helye. De a politikai pártok programjában valami újat jelent a „polgári-multikulturális modell”. Adott értelmezése nagyjából megfelelő: olyan közösségi keret biztosítása, amely kedvez minden kulturális modell fejlődése szempontjából; a kisebbségek kultúrájának a többség irányában való terjesztése; a különbségek, az adott pillanatban megjelenő feszültségek és torzulások kezelése a konfliktusok megelőzése érdekében. Nem világos, milyen mértékben van maga a PDSR tudatában annak a nagy elméleti lépésnek, amelyet megtett.

Azonkívül a PDSR bővíteni akarja azt a keretet, amelyben a kisebbségek képviselői jutnak a döntéshozatal és a közigazgatás struktúrájában, és társulnak a kormányzati döntések meghozatalához. A magyarokra való vonatkozás nyilvánvaló. Nekik ígéri meg a létező tanügyi keret bővítését, a kulturális kérdések magyar nyelven történő összekapcsolását és integrálását a rádióban és a televízióban, az anyanyelv nyilvános használata feltételeinek fejlesztését. A konkrét felelőségek felvállalásának másik formája a társadalmi-strukturális kérdések megoldásának megfelelő képviselői biztosításának gondolata.

Mindannyian tudjuk, a kormányprogramok gyakran nem többek egy darabka papírnál. A PDSR vezetőinek nyilatkozatai sokszor egészen mást tartalmaznak a vezető magyar kérdéssel szembeni, jövőbeli magatartásával kapcsolatban. Ion

Iliescu nemrég elhangzott kijelentései a magyar egyetem szeparatista voltára rámutatnak arra, hogy mennyire gyanakvóaknak kell lennünk a PDSR-rel szemben. De az említett program kisebbségekről szóló fejezetének léte tökéletes keretet nyújt egy jövőbeli koalíció feltételeinek egyeztetésére. Nem tudom, hogyan tagadhatná ma elvi szinten az RMDSZ egy nyitott kapu meglétét, amelyen beléphet, ha akar.

b. Ha elméleti akadály nincs, akkor áttérhetünk a gyakorlati akadály kérdéseire. Bakk Miklós a következő megfigyelést teszi az idézett cikkben: „az RMDSZ nem oldhatja fel alapvető politikai opcióit egy akármilyen koalíciós partnerségben”. Márcsak azért sem, mert „az RMDSZ szavazótábor – bár nem vetette le etnikai identitását – már nem elégszik meg az »önvédelem logikájára« épített programmal”. Általános szinten Bakk Miklósnak megint igaza van – természetesen akármilyen koalíció nem lehetséges és nem reális. Lásd a magyarok szavazatát a helyi választások alkalmával. De Bakk Miklós érvei nem bizonyítják be egy meghatározott szövetség lehetetlenségét a PDSR-rel. És aztán – és ez a fő probléma – a labda, hogy úgy mondjam, „a magyar közösség pályáján van”. Sikerül-e vagy sem a romániai magyaroknak megegyezniük egymással a román politikai alakulatokkal – bármelyikkel – való partnerség egy tervében, amely lehetővé tenné közösségi érdekeik biztosítását? Érvényre juttatnak-e vagy sem az RMDSZ bizonyos belső körei – a Szövetség egységének megszűntetésével fenyegetve – egy PDSR-rel szembeni radikális vonalat, lehetetlenné téve így egy másik politikai vonalat, amely a kormányzásban való részvétel folytatását kívánja? Nem tudjuk. Az RMDSZ-en belüli árnyalatokról van szó, a képviselői alakulat viszonyáról a közösséggel, amelytől a szavazatokat kapja. Csak a Szövetségen belül lehet megítélni, hogy egyes vezetői szerint reális-e vagy sem egy ilyen stratégia meghirdetése. Másrészt a szereplők ilyen helyzetben nem tekinthetik eleve adottnak a realizmust. Csak egy opció konkrét előnyben részesítése bizonyíthatja be, hogy volt-e esélye vagy sem (és akkor sem teljes egészében, mert sokat számít egy kis részletekből álló társadalmi projekt). Az első kérdés tehát, amit a magyar vezetőknek fel kell tenniük, az lenne, hogy milyen mértékben racionális vagy sem az opció. Majd az, hogy el tudja-e azt viselni a közösség.

c. Tehát a nagy kérdés az RMDSZ azon opciójának ésszerűségére vonatkozik, hogy ajánlja-e a romániai magyarok számára a románokkal való partnerség tervét, amely partnerséget a kormányzásban való részvétel állandósága jelent. Furcsállom, hogy sokan a „kényelmetlen szövetség” bíráló közül nem veszik észre, hogy a magyarság csupán így válna „államalkotó” közösséggé, abban az értelemben, ahogy azt régebbi tervezeteiben megfogalmazta¹¹. Még furcsábbnak tűnik, hogy sok magyar megkérdőjelezi az 1996-2000 közti többségi koalícióban való részvétel sikerét. A törvényhozási, intézményes javulás, a közgondolkodásban és a nemzetközi kapcsolatokban beállott gyakorlati előnyök sora olyan nagy, hogy a kívánt és nem megvalósult dolgok miatt érzett frusztráció ellenére csupán a gya-

korlattól való teljes elszakadás tagadhatja az RMDSZ kormányban való részvételének előnyeit. A magyaroknak elsősorban a következő gondolatmenetet kell figyelembe venniük: a román politikai alakulatok a hatalomváltás logikájára hivatkozhatnak, a kormánypártok erodálására és

Folytatás a 3. oldalon

¹ Molnár Gusztáv azonban a „konszociatív” kifejezést részesíti előnyben: *A konszociatív demokrácia esélyei Erdélyben*, Provincia, 2000, 6. Mindaddig az *Arend Lijphart* könyvére, *Democracy in Plural Societies* (1977) való román nyelvű hivatkozások a „konszociacionizmus” kifejezést használták. Lijphart nemrég megjelent könyve, *Modele ale democratiei* (A demokrácia modelljei) (1977) a „konszenzuális” kifejezést használja. Inkább ezt választanám.

² Molnár Gusztáv: *Problema transilvană*. In: Gabriel Andreescu, Molnár Gusztáv: *Problema transilvană*, Polirom kiadó, 1999, 12-40.

³ A két vagy több nemzeti közösség versenybe lépésének igényét a konfliktusok létezéséből is le lehet mérni. Ezek gyakoribbak ott, ahol az arányok közelednek egymáshoz, és nagyon ritkák ott, ahol a többség számbelileg föltülmúlja a kisebbséget.

⁴ Az 1992-es népszámlálás szerint voltaképpen 1 603 923 magyarról és 5 684 142 románról van szó (Varga E. Árpád: *Anyanyelv, nemzetiség, vallás. Erdélyre vonatkozó statisztikai adatok 1880-1992 között*. In: A kárpáti-balkáni térség és Erdély nemzetiségi és vallási arculata, Székelyudvarhely, 1996, 83-133.)

⁵ Viszont etno-kulturális szempontból a szintektől függetlenül megmarad egy alapvető probléma: a többség állandósulása, úgy ahogy nem történik meg abban az esetben, ha végbemegy a politikai tér ideológiai felosztása a többség és az ellenzék között – ott ahol a változás szabályai érvényesek.

⁶ Egyáltalán nem furcsa, hogy a Hollandiához, Belgiumhoz, Svájcra hasonló kis országok esetében működik a konszociatív rendszer.

⁷ A feltevés voltaképpen formális. Az erdélyi román társadalom belsejében keletkezett törésvonalak sokasága vonhatná kétségbe. Az egyik radikális törést jegyezte fel a *Provincia* októberi számában Ovidiu Pecican: azt a törést, amely a „a klanok ősi logikájában és rituáléjában mélyen gyökerező” többség és a között a kisebbség között jött létre, amely „keresvén egy másfajta szolidaritás kialakítását (...) felfedezte a polgári individualizmust és a cartézianus racionalizmust”.

⁸ Bakk Miklós: *Modellek és alternatívák*, Provincia, 2000, 6.

⁹ Van egy „erős” értelme ennek az iróniának, amelyet Lijphart *A demokrácia modelljei* című könyvének 278. oldalán találunk meg: „meg történet, hogy a konszenzualista demokrácia nem képes gyökeret verni és kivirágozni, ha nem támogatja egy konszenzualista politika”.

¹⁰ Ez az oka annak, hogy abban a cikkemben, amelyben először fejtettem ki annak fontosságát, hogy a politikai többség megváltozása ellenére az RMDSZ részt vegyen a kormányzásban, nem beszéltem a „konszenzualizmusról”. (Gabriel Andreescu: *A helyhatósági választások és egy másik politikai játék meghatározása*, Provincia, 2000, 3.)

¹¹ „Alapító”, nem jogi, hanem metaforikus-szimbolikus értelemben.

Sabina FATI

Az erdélyi regionális párt a PDSR segítségével lenne

A társadalmi-gazdasági elégedetlenség miatt a román választók kezdenek radikálizálódni és kezdenek inkább bízni a reformellenes politikai erőben, mint a demokratikus platformon álló pártokban. A hazai politikai közvélemény felnőtté válásának késlekedése nem csupán a kommunizmus ötven éve alatt elkövetett hibák következménye. Hangsúlyozottabbá vált amiatt, ahogy Ion Iliescu pártja igazgatta az ország ügyeit, majd nem mindig válság-indezésekkel, de az utolsó négy év kormánykoalíciója és vezetőinek tétovázásai miatt is, akik elhalasztották a gazdasági, a politikai és az erkölcsi reformot. A kommunista mentalitás állhatatos fennmaradásához hozzáadódott a PDSR elutasító magatartása azzal szemben, hogy a térség többi országával együtt tiszteletben tartsa a kisebbségek jogait és más olyan követelményeket, amiket a nyugati demokráciák kértek a kezdő demokráciáktól, és azoknak a

demokratikus erőknél a képtelensége a reformprogramok életbe léptetésére, amelyek '96 novemberében átvették a hatalmat.

Egy regionális erdélyi pártból való vita abban a kétértelmű politikai helyzetben, amikor a régi struktúrák konzerválása folyik, és az állam egységéről és integritásáról nemcsak a titkosszolgálatok nehezen átképezhető szakemberei vagy a csaiszta rendszerben nevelt és aztán a Constantinescu-rendszer által felelősségteljes hivatalokba helyezett magas rangú tisztek, hanem Constantinescu elnök is tett aggodó kijelentéseket, amikor még nem mondott le az új mandátumért való harcáról, csupán elméleti jelentőségű lehet. De még az ilyen jellegű teoretizálást is saját céljaira használhatják a nacionalista pártok, és olyan választási ugródeszkává alakíthatják, amely ismét az Iliescu-rendszer által gyakran használt jelszóra, „a nyugati határ felől jövő veszélyre”

hívja fel a figyelmet.

Mohár Gusztáv nemrég vitát kezdeményezett egy erdélyi transznetikus párt megalakításának szükségességéről. De kinek használna ez a párt? Milyen elméletet és milyen ideológiát fogadna el? Mi a végső célja? Ez csak néhány magától értetődően felvetődő kérdés. Azt hiszem, Ovidiu Pecicannak az októberi *Provincia*-ban megjelent cikke elég jól megindokolja, miért transznetikus polgári nyilvánosságra van szüksége Erdélynek, és miért nem egy politikai pártra. Arra a kérdésre, hogy kinek használna jelen pillanatban egy erdélyi regionális párt, ha az utolsó tíz év politikai eseményeit elemezzük elég egyszerű a válasz: elsősorban azoknak a politikusoknak, akik a választók nacionalizmusát célozzák meg, és különösképpen a Társadalmi Demokrácia Romániai Pártjának, mert könnyen elterelheti majd a közvélemény figyelmét azokról a társadalmi és

gazdasági kérdésekről, amelyeket ígérete szerint közvetlenül kormányra kerülése után megold majd, olyan félelmek felé, amelyeket sokan a románok közül még nem haladtak meg.

Mohár Gusztáv, aki az erdélyi regionális párt megalakításának szükségességéről a vitát kezdeményezte, a konzociáció elméletével indokolja azt a szerepet, amelyet ez a régió a pluralista Romániában játszana. De előadása nem veszi figyelembe a közvetlen valóságot, a lehetőségeket, és a román és magyar politikusok képességeit arra, hogy a demokratikus konzociáció elemeit a gyakorlatba ültessék. Az erdélyi románoknak valóban hosszú történelmük van a demokrácia gyakorlásában és hagyományuk a legvégsőig vitt törvényességben, de a transzszilvanizmus mégis inkább kulturális „ügy” marad a legtöbb erdélyi román számára, mint politikai ideológia.

Nyilvánvaló, még ha Mohár Gusztáv

tartózkodik is nyílt kimondásától, hogy egy erdélyi regionális párt megalakításának célja, középtávon, a tartomány autonómiájának létrehozása lenne. A románok azonban félnek attól, hogy ez jelen tené az első lépést Erdély elszakadásához. És amíg Románia nem lesz tagja az Európai Uniónak ez a félelem nem tűnik el, és a regionalizálásról és autonómiáról folytatott bármilyen vitát legjobb esetben is szkepticizmussal fogadják majd, akkor is, ha ennek a decentralizálásnak mechanizmusait észszerűen is fel lehetne fogni, és ha azok beilleszkednek is a törvény keretei közé. Másrészt pedig egy regionális pártot nem lehet a demokratikus centralizmusnak megfelelően fentről lefele felépíteni. Amikor az erdélyiek, nemzetiségüktől függetlenül, jobban élnek majd, mint a többi tartomány lakói, amikor a központ beavatkozása nélkül, regionális szinten oldják majd meg interetnikai kérdéseiket, amikor az itteni közvélemény fel lesz készülve egy politikai decentralizációra, akkor valószínű, hogy az erdélyi politikusok és az erdélyi értelmiség, megszabadulva a periféria komplexusától, egy regionális párt kérdését is felveti majd. Addig azonban a kérdés bármilyen ilyen irányú erőltetése hosszú időre kompromittálhatja ezt a gondolatot.

Fordította: HADHÁZY ZSUZSA

Marius COSMEANU

Még nincs, de máris...

Ezeket a sorokat a választási kampány hivatalos befejezése után néhányórával írom. Az a politikai tabló, amely az utolsó felmérések alapján a következő (legkevesebb) négy évre körvonalazódik, bémító és ugyanakkor groteszk is. (Nehéz megtalálni a megfelelő fogalmakat azoknak az érzéseknek kifejezésére, amelyeket egy ilyen kép kiprovoál. Kit idézz meg? Kafkát? Goyát? Orwellt? Mindhármukat?) Túl kevés azt mondani, hogy visszatérünk a múltba. Az 1999-ben dívo bányászjárás után ezt írtam: „megint azok voltunk, akik voltunk”. Most minden esélyünk megvan arra, hogy még ennél is többek legyünk... (Ha ki kellene egészítenünk az *Academia Cațavencu* Napló a pokolból rovatát, azt mondhatnánk, hogy most ott fent, bocsánat, ott lent nagy buli van: az elvtársak már megvették a pezsgőt.)

Most nagyobb annak a kockázata, hogy Románia valóban „hibás irányba” induljon el, vagyis hogy a következő öt-tíz évre elszalassza legfőbb célkitűzését, az euroatlanti integrációt. November 26-án a román politikai osztály történelmi jelentőségűvé válható vizsgát tesz. Nyilvánvaló, hogy ennek a választási fordulónak a tétje már nem a választás egyik vagy másik párt, egyik vagy

másik jelölt általi megnyerése, hanem maga a demokrácia. Éppen, mert törekény. A PDSR egészségtelenül magas százaléka a választók opcióiban, a PRM nem kevésbé patológikus felemelkedése, és az a – jellegzetesen társadalmi perverzitás – tény, hogy két hét múlva azok az értelmiségiek, akik valamelyik jelölt visszalépését kérték azért, hogy csökkenjék C.V. Tudor esélye a második fordulóba való bejutásra, abba a helyzetbe kerülnek, hogy a PDSR jelöltjét kell megszavazniuk (kíváncsi vagyok, vajon Ion Iliescu el tudja-e majd viselni ennek a „kínna” a katarziszt?) – mindez a bizonytalan politikai rendszer jele. Az utolsó évtized román politikai paradigmája begyűjti a „termést”. A politikai osztály, mivel képtelen a belső változásra, társadalmi szinten sem tud változást hozni (az elnöki tisztség legfőbb jelöltjei, kevésbé az RMDSZ és a PRM jelöltjei, mindnyájan a PDSR berkeiből kerültek ki, ez az oka a telítettségnek is alapuló „vadimos” kalandnak, amit a választókegynevede, ime, javasol).

Erre a bevezetőre azért volt szükség, hogy valamilyen összefüggésbe helyezzem az alábbi sorokba foglalt gondolatokat, túlságosan jellegzetesnek tartva a politikai jelenet ahhoz, hogy eltekintessünk tőle.

Ezzel a cikkel ki szeretném egészíteni kollégáim hozzászólását egy Erdély és a Bánság érdekeit képviselő regionális párt

megalakításának és létezésének időszerepéről/időszerepéről (az érdekeknek a közös nyelvből fakadó értelmében, akkor is, ha Ovidiu Pecicannak* igaza van, amikor fenntartja, hogy egy ilyen projekt megvalósulásához a Kárpát-karéjon belüli térség régióinak árnyaltabb megkülönböztetésére van szükség). Azonban ennek a számnak beosztása csak szűk teret engedélyez számomra, ezért csupán néhány főbb gondolatot szedek most pontokba azzal, hogy a következő számban kiegészítem és részletezem őket.

Először is megemlíteném, hogy egy demokratikus rendszerben, még ha az bizonytalan is, valamely párt/szervezet létrehozása opció kérdése. Bármilyen naivnak tűnnek is, nem tudom megérteni, miért lenne egy regionális párt (ami Romániát illeti, itt már létezik a moldvai precedens!) jelen pillanatban kevésbé időszerepű, mint a többi párt, amely programjában, jelkép-rendszerében és diskurzusaiban – „dicséretre méltón” – a kommunista korszak mentalitásának folytatója. Ellenkezőleg. (Lényegében az egyik érv, amely egy ilyen párt megalakítása mellett szól, éppen ezek gondolkodásmódjának, magatartásának és nyelvezetének az ellensúlyozása.) Nem látom be, hogy egy ilyen párt létrehozása mennyiben hajtana a vizet annak a két pártnak a malmára, amely ma együttesen a

választószavazatainak majd kétharmadával rendelkezik. Tovább mennék. Azt mondan, hogy az erdélyiek és a bánságiak regionális pártja káros hatású, annyi mintha 1989 előtt azt mondtam volna, hogy Paul Goma, Dorin Tudoran, Doina Cornea vagy Mircea Dinescu, hogy az akkori helytállóknak csak néhány példáját említsem, az akkori rendszernek játszottak volna alá. És nem hiszem, hogy meg kellene őriznünk az arányokat.

Másrészt a valóság társadalmi építményének a társadalom-pszichológiához kapcsolódó egyik elve – a *Thomasé* – kimondja, hogy a dolgok mint olyan meghatározásukkal válnak valóságossá. Mit akarok ezzel mondani? Valóban, jelen pillanatban nem tűnik lehetségesnek egy erdélyi párt megjelenése a román politikai élet színpadán, mert megvalósulásának még nincs meg a szükséges társadalmi támogatottsága. Azt mondom, a szükséges támogatottsága, mert hiba lenne azt hinnünk, hogy egy – mondjuk – Erdély autonómiájának időszerepéről megtartott népszavazás esetén (előzetes kampány mellett) ennek a kérdésnek lennének hívei. És ez a támogatottság, hogy az indokolatlan félelmeket kizárjam, nem csupán a magyar közösség részéről jönne.

Azt hiszem éppen az lenne egy olyan nyilvánosság értelme, amelyet a *Provincia* javasolt, hogy megvitasson egy, a román politikai szóhasználat tarában tabunak számító kérdést. Teljes egészében. Vagyis egy olyan, akár pozitív, akár negatív válasz megtalálásig és pontosításáig, amely felé mindnyájan törekszünk. Aválasztott válasz érvényes-

ségének, vagyis egy ilyen párt létezése időszerepének ellenőrzését csak azok végezhetik el, akiket a kérdés közvetlenül érint és csak a tények ismeretében.

Hogy kívánatos-e vagy sem egy ilyen párt, hogy feszültségeket teremtsen... kérem, nem hiszem, hogy egy olyan társadalomban, amelyben a *bűnbak* és a *szomszéd kecskéje* otthon éri magát, az „erdélyi kérdés” több lenne, mint kifogás. A nemzeti egységre vonatkozó félelmek, már említettem, csak azokban élnek, akik nem ismernek minket. Végeredményben a gondot gondolkodásmódjuk, politikai kultúránk és az a mód jelenti, hogy tisztelik vagy sem a demokrácia értékeit. Az erdélyi románokkal szembeni bizalmatlanság (hogy a magyarokról, akik ilyen szempontból még csak second hand-állampolgároknak sem számítanak, ne is beszéljünk) nemcsak a nem ismerés bizonyítéka, de egy foucaultii panoptikum-mentalitást is elárul. Erdélyinek/bánságiak lenni tökéletesen megfér a román vagy magyar minőséggel (nem ahogy bemutatni próbálták ezekben a napokban a televízió talk-showinak nagyjai, különösen Florin Călinescu és Marius Tuca urak, amikor nem értették, miért van Frunda Györgynek vagy Sabin Ghermannak olyan erős regionális identitása). *Brătianu* szellemes mondása, erdélyiek nélküli Erdély, legalábbis a régi regátban, ma is időszerepű.

Fordította: HADHÁZY ZSUZSA

*Ovidiu Pecican: Transznetikus párt avagy polgári fórum? *Provincia*, 6.

Folytatás a 2. oldalról

arra, hogy „szabaddá” teszik a helyet az ellenzék számára. Ez a logika, természetesen, teljesen lényegtelen a magyar kisebbség számára. Az ellenzékben levés „ésszerűségét” sokkal meggyőzőbben kellene indokolni, mint ahogy az ma történik.¹²

Igaz, ott van az a kérdés, hogy „mélto”-részt venni a kormányzásban egy olyan párt mellett, amelynek a múltban gyakran visszataszító megnyilvánulásai voltak – olyanok is, amelyek sértő magyarellenességet fejeztek ki. Fenntartanám, hogy a méltóság mértékét a magyar kisebbség

sámára készült projekt adja. Úgy tekinteni a közösséget, mint partnert a román állam multikulturalitásának meghatározásában és identitásának biztosításában, véleményem szerint több, mint elég.

d. Ha ezt az utolsó szakaszt is meghaladtuk, már csak az marad, hogy megvizsgáljuk, milyen mértékben jelenti az RMDSZ kormányon való maradása 2000 ősze után is egy konszenzuális modell meglétét. Természetesen ez a román és a magyar közösség közti viszony konszenzuális felfogásának elmélyülését is jelentené. De nem hiszem, hogy beszélhetnénk konszenzualizmusról, ha magának aközhatalom kezelésének elve kérdőjele-

ződik meg minden választási fordulón és a kisebbségi jogok kinyilvánításának minden kényes pillanatában. Ezért a konszenzuális célkitűzésnek az új kormányzathoz való társulás révén történő előkészítésekor az RMDSZ-nek a követelmények nagyon pontos listájával kellene rendelkeznie, és ugyanakkor a romániai politikai játékszabályok önmagára és a partnerekre nézve egyaránt nagyon világos megfogalmazásával is. Tud-e javasolni az RMDSZ a november 26-i választások előtt új projektet a magyar közösség számára? Idézném *Salat* Leventét, nem azért, hogy támogassam (nem vagyok rá jogosult), hanem jegyzetének hatásos éthoszért:

„Kellőképpen végig nem gondolt, a politikai voluntarizmus és színvonalatlanság bélyegét magán viselő döntések határozzák majd meg bizonyára a továbbiakban is a romániai magyarság közképviselésének viszonyulását ehhez a kérdéshez, továbbra is figyelmen kívül hagyva *Bibó* arra vonatkozó figyelmeztetését, hogy autentikus demokráciát nem lehet egymást kölcsönösen fenntartó *félelmekre* alapozni.”¹³

Fordította: HADHÁZY ZSUZSA

¹² Még ha a magyarok olyan európai föderáció kilátásaira gondolnak is, amelyek határai tökéletesen átjárhatóak, akkor

sem fognak megszabadulni a román államon belüli egyezkedés kényszerétől – mert éppen a föderáció meghatározó logikájából következik, hogy annak alkotóelemei semmi esetre sem vethetők alá egy területi újrendezés folyamatának, ahogy meg lehet azt tenni a helyi közigazgatás egységeivel. (William H. Riker: *European Federalism. The Lessons of Past Experience*. In: Joachim Jens Hesse and Vincent Wright: *Federalizing Europe? The Costs, Benefits, and Preconditions of Federal Political Systems*, Oxford University Press, 1996.)

¹³ Salat Levente: *A romániai magyarság szellemi helyzete*, *Provincia*, 2000, 6.

BAKK Miklós

Az eredettől a kezdetig

Úgy vélem,
Marius
Cosmeanu és
Ovidiu

Pecican cikkei¹ a *Provincia* eddigi leghasznosabb írásai. Arról szólnak, amiért a közös nyilvánosság megteremtésének terve lényegében megfogalmazódott, azaz, választ kell adni a kérdésre, mit tegyünk a bennünk különféleképpen lappangó *erdélyiséggel*. Cselekvési terünk, tematizációs lehetőségeink és stratégiai alternatíváink világos megfogalmazását sürgetik, s ezzel – úgy gondolom – vállalkozásunkat is elvezérik az eredettől a kezdetig, a sejtéstől a tettekig.

Az alábbiakban két kérdéshez kívánok hozzászólni. Először is: fontosnak tartom áttekinteni azt, hogy a kibontakozó vitában hogyan érzékeljük az „Erdély-problémát”. Másodsor: vázolni szeretném, hogy az „Erdély-probléma” percepciója eddig milyen stratégiai elképzeléseket alapozott meg.

A volt és a lesz között

A *Provincia* beköszöntőjében (*Mit akarunk*, *Provincia*, 2000, 1) – amely hosszasan csiszolt kompromisszum, többszörös szövegegyeztetés eredményeként jött létre – kevés eligazítás van arról, hogy milyen Erdélyt akarunk. A demokrácia szótárával összeállított kis programszövegben lényegében két fontos – a pusztán értékelvű programállításokon túlmenő – céltételezés szerepel: 1. Erdélyt centrummá szeretnénk tenni; 2. olyan erdélyiséget akarunk, amely az eltérő hagyományokat és identitásokat egy modern, konszociatív rendszerbe tudja foglalni. Ez a *Provincia* programjának „kemény magja”, s úgy tűnik, most jutottunk el oda, hogy e program mellé néhány stratégiai elképzelést is megfogalmazzunk.

Az erdélyiségre vonatkozó elgondolások operacionalizálása azonban nem könnyű, mert – mint az erdélyi irodalomról szóló vitából is kiderült – Erdélyt mint szimbolikus és területi egységet s mint történelmi fogalmat eltérően érzékeljük és értjük. Pontosabban: az „Erdély-problémát” érzékeljük eltérően. Meglátásom szerint ebben az eltérő percepcióban tulajdonképpen az Erdély-kép három kategóriája, az erdélyiség-percepció három szintje keveredik.

Mindenekelőtt van egy *in vitro* erdélyiség, amely a valamiféleképpen már lezárt történelmek erdélyisége. Egymásnak el-lentmondó történelmek *corpusa* ez, amelyekről mindenképpen beszélni kell, amelyek – a diskurzivitás szintjén – „kölcsonösen kibeszélendő” történelmek, azonban kérdésünk szempontjából az bennük a közös, hogy nehezen aktualizálhatóak, azaz nehezen vihető át abba a konstrukciós perspektívába, amelyet a *Provincia* felvállalt. E nehézségek forrása nyilván az, hogy az Erdély-történelmek eltérő nemzeti látószöge a modellek meglehetősen különböző tárházait állította elő. A román-magyar-szász együttélésből történelmileg kilépő szászokkal a konszociáció történelmi (középkori) formái váltak a ma számára érdektelenebbeké, a magyar közjogias-legitimitáselvű gondolkodási hagyomány és a XIX. század polgári-nemzeti (emancipatorikus) román nézőpontközötti távolság pedig még mindig ellentétként tetelezződik.

Ugyanakkor a lezárt történelmeként érzékelt erdélyiségek másik problematikussága az, hogy eltérő ingerküszöböt állítanak a ma érzékelése elé.

Annyi azonban bizonyos, hogy a jelenként érzékelt, *in vivo* erdélyiség – az erdélyiség percepciójának e másik szintje – jóval elutasítóbb a konstruktivitás nézőpontjaival szemben. Ennek az elutasításnak egyik központi, szociológiailag és gazdaságilag egyébként számtalan adattal bizonyítható tétele az, hogy a kommunista hegemonizáció végleg eltörölte az Erdélyt sajátossá tevő társadalmi és civilizatorikus karakterjegyeket, következésképpen a korszerű erdélyiség, mint regionális stratégia elvesztette talaját. A jelen látványából (amely azonban – mint látjuk – a kommunista közelmúlt megélése is) kiindulva fogalmazott szkeptikusan Sorin Mitu², s ez tér vissza az erdélyi irodalomról szóló vita néhány hangulati elemében. Az erdélyiséggel – mondta Egyed Péter – az a gond, hogy az erdélyi jelzőhöz nem tapad érték, mert – például – nem utalunk semmilyen minőségre akkor, ha azt mondjuk, hogy: erdélyi úthálózat³. Mindazonáltal az *in vitro* és *in vivo* erdélyiség határán is születtek számtalan fontos írárok, jómagam ide sorolom Alexandru Cisteleanu *Kudarcot vallott provincia* című esszéjét⁴.

A *Provincia* programja számára azonban a konstruktív, *in statu nascendi* erdélyiség nézőpontja a legfontosabb. Ez szintén tényekre alapoz, de olyan tényekre, amelyek folyamatosok részei, s ezért értelmezhetők és értelmezendők, de éppen ezáltal válnak a politikai képzelőerőt tágiós ezért oly szükséges konstruktivitás elemeivé. Ennek az *in actu/in statu nascendi* erdélyiségnek a tényei közé sorolhatóak – például – a választási geográfia adatai, a jóval fejlettebb erdélyi civil társadalom (ez statisztikailag is igazolható), a helyi önkormányzati sfera jóval gazdagabb (és egyértelműen) nyugati kapcsolatrendszerével, a külföldi beruházások térképével stb. És ez a konstruktivitás az egyetlen, amelyben a „lezárt” múltak is valamiképpen összekapcsolhatóak.

Konszociációs stratégiák és az RMDSZ

Mindaz, amit Molnár Gusztáv *A konszociációs demokrácia esélyei Erdélyben* című tanulmányában (*Provincia*, 2000, 6) modellként felvázol, első olvasásra minden bizonnyal illuzórikusnak tűnik. Haviszont rávetítjük az RMDSZ elmúlt tíz évére, sokunkban megfogalmazódhat a gondolat: a történelem olykor észrevétlenül visz el az alternatívák küszöbére.

Figyelmes elemző számára ugyanis feltűnhet, hogy az 1996-2000-es kormányzati ciklus végére nagyjából kirajzolódott az a három stratégia, amelyet az RMDSZ az elmúlt tíz év során követett. Sietek mindjárt leszögezni: a stratégia kifejezést nem abban a közkeletű, a zsurnalisztikus szóhasználat révén meghonosodott jelentésváltozatában használom, amely szerint stratégia alatt programszerűen megfogalmazott – vagy legalábbis diskurzív módon kifejtett –, hosszabb távra szóló cél, iránykijelölés értendő.

A stratégiák ugyanis nem csupán azokban a célokban jelennek meg, amelyek az RMDSZ programjában szerepelnek. Részben rejtett (nem tudatos) stratégiákról van szó, amelyek „nyersanyaga” jelentős mértékben nem racionális természetű: olyan hitek, normák és közvélekedések alakítják, amelyek nem nagyon jelennek meg a nyilvános beszédben. Az RMDSZ által tetelezett céloknak nemcsak az a funkciója, hogy egy közös jövőkép

mozgósító erejével a romániai magyarságot egységes szavazóbázissá alakítsa (ideológiai funkció), hanem az is, hogy esz-közt biztosítson az elítelt, amellyel a létező kollektív identitásra – a feszültségek keltésének és feloldásának finom játéka révén – rátelepedhet.

Két olyan stratégia van, amely az RMDSZ programjának egy-egy részéhez kapcsolható.

Az egyik a *nemzeti autonómia stratégiája*; amely gyakorlatilag 1992 óta szerepel az RMDSZ-dokumentumokban. Az autonómiának, amint az elmúlt nyolc év során azt az RMDSZ-elit a maga számára is megfogalmazhatta, bár a demokrácia szótára szerint legitím, realitása nem sok van. Ez sajátos, értékelvű törésvonalat eredményezett az RMDSZ-en belül: egyfajta pragmatista/idealista megkettőződést a beszédmodok és az attitűdök tekintetében. Ideológiai tematizációja: a „mérésékelt”-„radikális” ellentét. Funkcióját tekintve az autonómia stratégiája az utóbbi években tulajdonképpen kettős célt szolgált: a. kritikai eszköz volt, amelyet a gyakorlati politizálás egzisztenciájával szemben bármikor érvényesíteni lehetett; b. olyan episztémé (tematizációs kiindulópont) volt, amelyhez minden szervezeti reformkezdeményezés vissza tudott nyúlni. Világos tehát, miért vált az autonómia stratégiája az RMDSZ ernyős szervezeten belül „ellenzéki stratégiává”.

A másik, programhoz (is) kötődő stratégia: az *erdélyi regionális stratégia*. Az RMDSZ 1999-es csíkszeredai kongresszusán került a Szövetség programjába, amely ekkor egyetlen új fejezettel, az erdélyi regionális érdek fejezetével bővült. Bár ez nem kellően kidolgozott fejezet, ideológusai egy dolgot máris előrevetítettek: a regionális stratégia a Szövetség számára kilépést jelent a partnerkeresés mostani kereteiből, mégpedig a regionális érdekek alapján. E stratégiát – mondják – az a regionális dinamika fogja felértékelni, amely az Európai Unió keleti határán – Magyarország felvételét követően – bontakozik majd ki, s amely „helyzetbe hozza” nemcsak az RMDSZ „regionális elitjét” (azt, amelynek kialakulása már most nyomon követhető az önkormányzati elit és a vidéki vállalkozói sfera összefonódásában), hanem a többi párt hasonló érdekelttségű erdélyi elitjeit is.

Máris látható, hogy mindkét stratégia valamiképpen túlmutat a román állam jelenlegi szerkezetén. Az RMDSZ nézőpontjából a nemzeti autonómia és az erdélyi regionalizmus eszméje (bár más-képp) azon az előfeltevésen alapszik, hogy a romániai magyarság integrációja csak úgy valósulhat meg, ha a román állam közjogi szerkezetében is tükrözi azt a történelmi valóságot, hogy itt jelentős, magát öshonosnak tekintő magyar közösség él. Eszerint a román államnak mind közjogi intézményei, mind pedig a polgárainak nyújtott szimbolikus javai tekintetében alkalmazkodnia kell a magyar közösség jelenlétéhez.

A (nemzeti) autonómia-elképzelések jelentős mértékben kapcsolódnak a két világháború közötti korszakban elkészített tervezetekhez (ekként az *in vitro* erdélyiséget is megjelenítik). Az RMDSZ programjában az erdélyi regionalizmusra vonatkozó fejezet révén megjelenő cél azonban a *Provincia* néhány írásában megfogalmazott koncepcióhoz esik közelebb, tehát egy megkonstruálandó erdélyiséget tart szem előtt.

Konszociációs stratégiák és oszloptársadalmak

A harmadik stratégiát *konszociációs stratégiának* nevezhetnénk⁵. Az RMDSZ kormányzati szerepvállalásával került előtérbe, de igazából az elmúlt egy-két hónapban, a sok találgatásra okot adó RMDSZ-PDSR koalíció esélyei kapcsán vált tematizálhatóvá a közvélemény számára is.⁶ Az RMDSZ kormányzati szerepvállalásával közvetlenül megtapasztalhatóvá vált az a – nyugati demokráciákban már ismert – törvényszerűség, hogy „a parlamenti pártrendszerek a politikai és állami intézményrendszer szerves és integráns részeivé váltak”.⁷ A romániai magyar szavazók számára ez a nem saját, „nem legitím” román állam és annak „legitim része”, az RMDSZ közötti feszültségben jelent meg. Az RMDSZ-elit számára viszont egyfajta termékeny feszültségről van szó, amelynek feloldása folyamatos – mondhatni: napi – feladat. És az, ahogy ezt feloldja – úgy tűnik – azonos a politikatudományban ismert „oszloposodott társadalmak” létrehozására és konszolidálására irányuló törekvéssel.

Lényegében nem másról van szó, mint a Molnár Gusztáv által Arend Lijphart nyomán konszociációsak nevezett modell működésének társadalmi síkjáról. A politikai szubkulturák tekintetében megszokott európai országokban, így például Hollandiában, Belgiumban vagy Ausztriában⁸ a politikai tagoltság gyökereinek az egymástól világosan elhatárolódó kulturális csoportokat találjuk. Uganakkor megfigyelhető, hogy a politikai szubkultúra (csoportidentitás) „puha” elemeit (attitűdök, ideológiák, világnézetek) az illető csoport „kemény” (intézményi) szervezetséggel egészíti ki és tartja fenn. A politikai szubkulturák (társadalmi) oszlopba szerveződnek, amely „...párt, szakszervezetek, sajtó, klub, ifjúsági, szabadidős és egyéb szervezetek olyan hálózata, amely a párttag közösségi igényeiről gondoskodik fiataloktól öregeségig, integrálva őt a pártba, kelégtve az elvárásait iránti igényét, és izolálva őt a rivális szubkultúra tagjaitól”.⁹ Az oszlop az a szubkultúra, amely teljes egészében intézményesült és hierarchikusan összehangolt szervezeti struktúrája révén lehetővé teszi, hogy tagjai az élet minden területén a hozzá tartozó intézményekben folytathassák tevékenységüket, s ehhez eléri azt is, hogy a politika minden szereplője önálló, társadalomalkotó entitásként ismerje el¹⁰.

Az oszloposodott társadalmakban kialakult politikai modell olyan kompromisszumok alapján működik, amely nem veszélyeztetni a szubkultúra identitását. Vagyis: az oszlopok közötti konszenzust, a közjövők szubkulturák közötti megosztásának rendjét az oszlopot képviselő elitek közötti kompromisszum alakítja ki.

Nos, az RMDSZ – amelynek szavazótáborába kezd ilyen szubkulturális közösségként működni – a kormányzati szerepvállalással tulajdonképpen elindult egy rejtett, nem tematizált konszociációs stratégia által kijelölt úton.

Csak hogy a kérdés az: elegendő-e ez egymagában ahhoz, hogy a jelenlegi intézményi keretek közt kialakuljon egy romániai konszociációs modell. Úgy vélem, a mostani Romániában ehhez nem adottak a feltételek.

Először is: nem adottak a politikai feltételek. Lijphart legújabb könyvében¹¹ –

melyben a konszociációs modellek helyett konszenzuális demokráciáról beszél – felsorolja, mi jellemzi azt a politikai környezetet, amelyben konszociációs modell/konszenzuális demokrácia létrejöhet. Ezek: 1. a végrehajtó hatalom megosztása a koalíciós kabinetekben; 2. megfelelő egyensúly a törvényhozói és végrehajtó hatalom között; 3. olyan többpártrendszer, amelyben egyetlen párt sem juthat abszolút többséghez; 4. arányos képviselői rendszer; 5. az érdekcsoportok erős korporatizmusa; 6. föderális és decentralizált kormányzás; 7. valódi kétkamarás parlament; 8. az alkotmány szilárdsága; 9. alkotmányossági felügyelet; 10. független központi jegybank.¹² Látható, nem mindegyik feltétel adott Romániában, és e feltételek még távolról sem azonosok a konszociáció működését biztosító további négy feltétellel, amelyet Molnár Gusztáv is idéz.¹³

De van egy másik, nehezebben megragadható feltétele is a konszociáció létrejöttének, s erre Lijphart éppen csak utal, mikor azt mondja, hogy a konszociációs modell működéséhez „konszenzualista politikai kultúra” szükséges.¹⁴ A konszenzuális demokráciák alapjául szolgáló „oszloposodott társadalmak” valójában csak akkor működőképesek (a partnerek közt akkor alakul ki „konszenzualista politikai kultúra”), ha mindegyik résztvevő mögött egy „oszlop” (társadalmi szegmens) van.¹⁵

Mint hogy Románia történelmi örökségéből adódóan ez nem áll fenn, van okunk arra, hogy a *Provincia* programja alapján az „oszlop-társadalmasodás” erdélyi feltételeit, regionális kereteit külön is vizsgáljuk. Mert tényleg meglehet, hogy az alternatívák közelebb vannak, mint gondolnánk, s ezért nemcsak eredetükről kell vitatkozni, hanem a kezdetükről is.

¹ Marius Cosmeanu: *Posztkommunisták, tépelődők és demokráciák*, *Provincia*, 2000, 5.; Ovidiu Pecican: *Transzennikus párt avagy polgári fórum?* *Provincia*, 2000, 6.

² Sorin Mitu: *Illúziók és valóság Erdélyben*, Beszélő, 1998, 9.

³ Egyed Péter vitaindítója a *Baldóver* irodalmi kör 2000. nov. 8-i ülésén, melyen a *Provincia* erdélyi irodalomról szóló száma vitatták meg, *Kronika*, 2000. nov. 10.

⁴ Magyar fordításban a *Korunk* 1993, 11-es száma közölte.

⁵ Ld még Bak Miklós: *Modellviták – rejtett stratégiák*, Magyar Kisebbség, 2000, 1.

⁶ Elsősorban Gabriel Andreescu e tárgyban írt cikkeit sorolnám ide.

⁷ Fricz Tamás: *A magyarországi pártrendszer 1987-1995*. Cserépfalvi Kiadó, e.n., 42.

⁸ Ld Enyedi Zsolt: *Politika a kereszt-jegyében*. Osiris Kiadó, Budapest, 1998.

⁹ Barnes, Samuel: *Party Democracy: Politics in an Italian Socialist Federation Organization*. Yale University Press, 1967.

¹⁰ Ld Enyedi, i.m.

¹¹ Arend Lijphart: *Modele ale democrati-ei. Forme de guvernare si functionare in treizeci si sase de tari*. Polirom, 2000. I.m., 51-57.

¹² 1. nagykoalíciós kormány, amely a plurális társadalom valamennyi fontos szegmensének politikai vezetőit egyesíti, 2. kölcsönös vétőjog a létfontosságú kisebbségi érdekek védelmében, 3. arányosság a politikai képviselő, a köztisztviselők megosztása és a közpénzek elosztása terén és végül 4. valamennyi társadalmi szegmens magas fokú autonómia-ját saját belső ügyeinek intézése tekintetében.

¹³ I.m., 278.

¹⁴ E.H. Bax: *Modernization and Cleavage in Dutch Society*. Groningen, 1988.

Caius DOBRESCU

Erdély, Románia és Európa

1 A Provincia egyik korábbi számában az előítéletnek arról a rendszeréről kívántam beszélni, amely – véleményem szerint – sok erdélyi, román és magyar értelmiségit még egymással szemben álló táborokban tart, kölcsönösen fenntartva a defenzívába szorultság érzetét. Úgy gondolom, hogy e kérdéssel foglalkozva eleget teszek az olvasókkal szemben vállalt kötelezettségemnek, mivel érintem a tartományunkon belüli etnikumközi kapcsolatok egyik alapkérdését, és egyben egy megfelelő bevezetőt is írok ehhez az Erdély perspektívájáról szóló esszéhez.

Az előbb említett előítéleteket egy releváns esettanulmányból kiindulva mutatom be. Úgy vélem, hogy figyelemre méltó hasonlóságok vannak a román értelmiségi és politikai körök által a magyar nyelvű állami egyetem létesítése kapcsán felvetett „multikulturalizmus”-fogalom és a *Molnár* Gusztáv kollégám és barátom, a *Provincia* szerkesztőségének tagja által forgalomba hozott „konszociatív demokrácia”-fogalom által kiváltott reakciók között.

Szeretném ezt kifejtetni. A magyar közvélemény, de főleg az értelmiségi és politikai közeg számára a „multikulturalizmus” annak az összeesküvésnek a fedőneve, amely a kisebbségek számára diszkriminatív román oktatási rendszer fenntartására irányul. Eszerint e posztmodern eredetű fogalom mögött egy nacionalista, lényegét tekintve a kisebbségi oktatás ellen irányuló politika fenntartása rejlik. Ennek hasonmásaként, a vitákra figyelő román értelmiségi közvélemény számára – és most inkább a közvetett jelzésekre, az egyes cikkekben jelen levő gyanúsításokra, sugalmazásokra, de főleg a magánbeszélgetéseken elhangzottakra alapozok – a Molnár Gusztáv által felvetett, devolúcióra, decentralizációra, a föderális rendszerben működő tartományi parlamentek előnyeire és nem utolsósorban a „konszociáció” erdélyi modelljére vonatkozó gondolatok a hagyományos magyar revizionizmus továbbélésének egyik – fogalmilag kozmopolita nyelvezetbe burkolt – formáját jelentik.

Ennek a kölcsönös dekódolási mechanizmusnak a magyarázatát *Bibó* István híres, *A kelet-európai kisállamok nyomorúsága* című könyvében találjuk meg. A neves politológus meglátása szerint, melyet nem először említ a *Provincia* hasábjain, geopolitikai övezetünkben az első világháborút követően kialakult demokráciák sorra összeomlottak, s mind belülről, nem külső nyomásra, hanem annak következményeképpen, hogy a modern liberalizmus értékeit feláldozták a centralizált és homogén nemzetállami ideálok oltárán. E politikai hagyomány alapján a filozófiai viták, az elvek, a modernizációs tervek olyan „szeszélyeknek” tűnnek, amelyeket csak a nagyhatalmak engedhetnek meg maguknak, a „kelet-európai kisállamoknak” nem marad más, mint a nacionalista realizmus. Itt olyan naturalizmusról van szó, amelyben a „nagy” és „kis” államok/kultúrák (a társítás lényeges) különböző *specie*-ket alkotnak, eltérő anatómiával és morfológiával, amelyek az időt és a te-

ret is különbözőképpen érzékelik (hogy a spiritualizmus nyelvén is mondjunk valamit), s amelyek *sorsa* is örökre különbözik.

E gondolkodási kereteken belül a magyarok és románok csak egyetlen – az elmúlt (legalább) két évszázad során feltehetőleg változatlanul fennálló – programot ismerhetnek: az egyes *nemzeti érdekeken* (melyek kellően racionális meghatározás és érvelés mellett teljesen legitimek lehetnek) is túli, az állam, etnikum, kultúra és terület tökéletes egybeesésében megnyilvánuló, mely *nemzeti lényeg* mindenáron való védelmezését. A nemzeti messianizmus eme nézőpontjából minden politikai elképzelés másodlagos és eszközszerű. A magyar és román értelmiségi eliteknek a „román multikulturalizmussal” és a „magyar föderalizmussal” kapcsolatos kölcsönös féltelmei véleményem szerint e fentebb leírt politikai képzeletbe illelnek bele. Konfrontációkra alapozó kezelésük pedig egy ördögi körként fogható fel: a másik nemzeti messianizmusával szembeni gyanakvás legtöbbször a saját nemzeti messianizmusból táplálkozik, onnan merít – többé vagy kevésbé tudatosan – erőt.

Eddig a román és magyar elitek egymás kölcsönös percepciójának egyszerűsített modelljét vázoltam. Mégis úgy vélem, hogy mindkét közösségben jelentős százalékarányban vannak olyan egyének, akik megértették, hogy a modernitás nem korlátozódik arra, hogy az archaikus közösségi lélek számára új önaffirmációs eszközöket biztosítson, hanem értékeink és mentalitásaink mély megújulását is jelenti világi mielvontunk alapján. Más szavakkal: bármennyire is egyediek és mások kívánnak lenni a „kelet-európai kisállamok”, mégis részei az eszmék globális körforgásának, az identitások átalakulásának és azon reprezentációinak, amelyek mögött évszázados fejlődés áll, még akkor is, ha ez nem érte el a nyugati szomszédok új, páneurópai öntudatának színvonalát.

Innen tekintve a nemzeti messianizmus kemény magja ma már nem egy örök szellemi üzenet hordozójának, hanem a XIX. század második felének posztromantikus politikai realizmusát megjelenítő relikviának tűnik. Maga a „nacionalizmus” is a modernitás különböző korszakaiból származó – egymással nem feltétlenül harmonizáló – politikai eszmék konglomerátumának tűnik. És el kell fogadnunk, hogy mind Magyarországon, mind Romániában, mind az erdélyi magyar, mind pedig az erdélyi román kultúrában olyan politikai szubkultúrák léteznek, amelyek számára a modernitás és/vagy a vele szemben többé vagy kevésbé alternatív posztmodernitás alapvető opcióit jelent, intellektuális, erkölcsi és nem utolsósorban politikai szempontból is.

Ezzel nem azt kívánom mondani, hogy nem létezik az az embertípus, amely a politikatudományból és a kultúraelméletből kölcsönvett, szofisztikus fogalmakat használ annak érdekében, hogy velük akár nyíltan, akár burkoltan kimondottan nacionalista hiteket igazoljon. E magatartásmódra, ha a legvégső konzekvenciáig elmegy, azt a találó kifejezést használnám, amelyet *Andrei Cornea* egyik – a közismert protokro-

nista és nemzeti kommunista *Ilie Bădescu* műveiről szóló – esszéjének címekeként megfogalmazott: *posztmodern sovinizmus*. De ahogy nem minden sovén „posztmodern” (egyesek közülük – például – a nemzeti fociválogatottak állandó szurkolótáborainak eszméit és érzelmeit fordítják le egy többé-kevésbé artikulált nyelvezetre), úgy a „posztmodernnek” sem mind álcázott sovének.

A „multikulturalizmus” fogalma a román közvitákban nem egy balkáni csel, egyfajta politikai hókusz-pókusz eredményeképpen jelent meg, azért, hogy elvonja az Európai Unió figyelmét a magyar kisebbség valós problémáiról. Igaz, a fogalmat a politikai színtér néhány szereplője nem éppen intelligensnek mondhatná cinizmussal kezdte manípulálni, azonban ez a – létező s vitán felül kompromittáló – dolog nem szüntethet meg egy másik valóságot, amely már eszmetörténeti tény: a nyolcvanas évek során román értelmiségi közegekben sok vita folyt a nyugati „posztmodernizmusról”, és ezek általában informális, nem nyilvános viták voltak, de bizonyos mértékig nyilvánosságot kaptak abban a kulturális sajtóban, amely meg tudta őrizni minimális autonómiáját a kommunista cenzúrával szemben. Tehát a „multikulturalizmus” fogalmának megjelenését az eszmék piacán e nagyobb eszmei-elméleti mozgás részeként kell értenünk, függetlenül attól, hogy kedvünkre való-e vagy sem a „posztmodernizmusban” foglalt végső megoldás. És e teoretikus munkában azok az írók, irodalom- és a művészet-elméleti szakemberek, filozófusok, történészek, társadalomtudósok (akik általában, de nem feltétlenül, a „nyolcvanas nemzedékhez” tartoznak) vettek részt, akik kimondottan a politikai pluralizmust és a toleranciát tekintették céljuknak.

Az erdélyi magyar értelmiségiek *Limes* körben lefolytatott vitái – melyekre szintén a nyolcvanas években került sor (és amelyekről jómagam is a *Provincia* hasábjairól szereztem tudomást) – egyértelmű bizonyítékai annak, hogy voltak kollektív erőfeszítések az új fogalmak megalkotására, amelyek, ha nem is hasonlítottak teljes mértékben a román intellektuális térben velük egyidőben megfogalmazódó kísérletekre (főleg annak következményeként, hogy a politikai dimenzió vállalása hangsúlyosabb volt), nyilvánvaló módon mégis ugyanazokon az értékeken alapultak, a liberális demokrácia, a pluralizmus, az individualizmus, az ideológiáktól szabaduló szkepticizmus és a toleráns racionalizmus értékrendjén. E körülmények közt a román közvélemény azon részének, amely ismeri a nyolcvanas évek igazi (vagyis *underground*) intellektuális történelmét, némi empátiát kellene tanúsítania annak megértésében, hogy az olyan elméleti jellegű magyar javaslatok, mint a „devolúció” vagy „az erdélyi konszociatív demokrácia”, a század szellemiségének megjelenítői, és amikor a kommunista rendszer felbomlása evidenciává vált, e szellemiség mind Nyugat-, mind pedig Kelet-Európában megjelent. E fogalmak nem közvetlenül a magyar politikai kultúra hagyományait fejezik ki, még akkor sem, ha a jó posztmodern

sílusnak adózva, a középkori Erdély politikai és jogi valóságára hivatkoznak (olykor újabb értelmeiket tulajdonítva annak). E teoretikus munkáikodás elsődleges hajtóereje nem a nemzeti szenvedély, hanem az *eszmék* iránt érzett szenvedély, az a törekvés, hogy jelen lehessünk az európai gondolkodás élenjáró vitáiban.

Eponton fontosnak tartom, hogy néhány megjegyzést tegyek az értelmiségiek társadalmi szerepével kapcsolatban. A kommunista utópizmus bírálatainak egyik nézőpontja szerint ebben az ideológiai tragédiában az *értelmiségiek* olyan politikai szerepet játszottak, amelyet „le kell leplezni”. Az értelmiségieket mind az anarchisták (*Jan Mabaiski* és később, átvéve az ő eszméit – anélkül, hogy idéznék –, *Konrád György* és *Szelényi Iván*), mind a neokonzervatívok (*Paul Johnson*, *Norman Podhoretz*), mind pedig a liberálisok (*Alain Besançon*) a valóság ellen majdhogynem kriminális támadást intéző utópizmus ügynökeinek tekintették. Az „értelmiségiek” morális vád alá helyezése érezhető irányzat volt a posztkommunista korszak Kelet-Európájában is. A „fantazmagóriáikkal” szembeni gyanakvást a kommunista típusú politikai realizmus hívei is szították, de azok az értelmiségiek is, akik a disszidens idealistákról kialakított látásmód megváltoztatására törekedve magukat angolszász típusú pragmatikus cselekvőknek próbálták beállítani. Az előbbieket cinizmusának és az utóbbiak érvényesülési vágyának perverzül véletlen összekapcsolódása vezetett a politikában kialakuló, átfogó, (az „utópiákkal” azonosított) „eszmék” ellen irányuló, erős előítélettel.

E folyamatok vezettek annak az apró részletnek az elhanyagolásához, hogy a kommunista utópizmus aláaknázása jórészt éppen az utópizmusmal vádolt értelmiségiek műve volt. Ugyanakkor a többség józansága, amellyel elutasított minden társadalommérnöki „kísérletet” (és amivel nehéz nem egyetérteni) ismét egy perverz hatást eredményezett: a válságban levő társadalmak számára legfontosabb erőforrások egyikének, az értelmiségi kreativitásnak a marginalizálását, sőt lebecsülését. A meggyőződéses nosztalgikusok különböző kategóriái, akik úgy gondolják, hogy a tökéletes állam modellje a múltban van (legyen szó 1900-ról, a két világháború közötti korszakról vagy arról az időszakról, amikor úgy tűnt, a kommunizmus gazdaságilag fellendülhet, haa Nyugatból kölcsönöket vesz fel), valamint az euro-technokraták különböző csoportjai, akik viszont arról vannak meggyőződve, hogy az európai integráció csupán egy jogszabály-rendszer olyan mérnöki beállításától függ, amely azt követően máris a megtervezett paraméterek szintjén válik működőképesé (akár a *Pinocchio*), ugyanazzal az ellenszennvel utasítják el a prospektív és az új fogalmak kidolgozására irányuló gondolkodást, amely legtöbbször épp azért szükséges, hogy átmentse az integrációs programok *szellemét* azok *be-tűje* ellenébe.

Az eszmék iránti rajongással szemben megnyilvánuló gyanakvás maga is forrása az olyan teoretikus javaslatokkal szembeni irritáltságnak, mint a

„multikulturalizmus” vagy a „polgári regionalizmus”. Jellemző módon, ezek nem csupán az etnikumok közti bizalmatlanságot szítják, hanem a különböző, kísérleti szerepet betöltő *think tank*-ek és a közvélemény-formáló politikusok közötti feszültséget is élelik. Természetesen, az utópizmusmal, a képzelt előző kisiklásaival szembeni gyanakvás nem alaptalan, és a demokrácia egyik alapvető érdeme az, hogy minden újítást kötelezően átvisz a nyilvános viták szűrőjén. A rossz viszont, amire felhívnam a figyelmet, nem az a pragmatikus szkepticizmus, amely elengedhetetlenül szükséges minden valóságos fejlődési folyamatban, hanem az eszméktől való szinte zsigeri félelem, az eszméket veszélyesnek, felforgatóknak, robbanékonyknak, nemzetellenesnek, felelőtlennek, démonikusnak stb. tekintő felfogás. Az a félelem, amely által – ha jól meggondoljuk –, a romániai civil társadalom öntudatlanul éppen a kommunista párt és politikai rendőrsége attitűdjét termeli újra.

A sorok közötti olvasás rögeszméje, az a törekvés, amely a „másik” mondati vagy szavai mögött rejlő *igazi intenciók* kiderítésére irányul, maga is tipikusan kommunista maradvány. A működőképes demokráciák nyilvános terében az eszmék épp azok, amik, és előbb vagy utóbb a valódi értékek és emberi érdekek kifejezői lesznek. A demokráciában, ellentétben a kommunizmussal, nem szükséges a körmönfont túldiszitással megfogalmazott, átvitt értelmű, többjelentésű és homonim kifejezések-refigyelni. Akik nem tudnak szabadulni a totalitarizmus neurotizáló örökségétől, továbbra is a nyelvi nüanszokat vadásszák, s közben nem figyelnek az igazán fontos eszmékre, amelyek világos egyértelműséggel állnak előttük.

2 A továbbiakban megpróbálom kifejtetni álláspontomat a Molnár Gusztáv által megfogalmazott javaslattal/kihívással, azaz – hogy pontosan idézzem – „a konszociatív demokrácia esélyei Erdélyben” (*Provincia*, 6., 2000. október) gondolatával kapcsolatban. Azzal kezdtem, hogy „megtisztítottam” és „aknátlanítottam” a terepet, amelyen építkezni kívánok, mivel nagyon fontosnak tartom annak megértését, hogy nem gyanúsítom Molnárt semmilyen titkos gondolattal, sem kétszínűséggel vagy „machiavellizmussal”. Annak, hogy kivívta tiszteletemet, egyik oka éppen az a nyíltság, amellyel a legmerészebb és egyenesen nonkonformista véleményét is kifejti. Meggyőződésem, hogy az egyébként nagyon komoly argumentációt felvonultató esszéiből és tanulmányaiból felsejlik szenvedély semmiképp sem az erdélyi etnikai messianizmusok hagyományából merít erőt, hanem az eszmék iránti szenvedély élteti, magának az intellektusnak a működése.

E pontosításokat követően végre ráterhetek a kérdés lényegére. Annál is inkább, mert Molnár Gusztáv felelős szerkesztői minőségében, tehát vitáink moderátoraként többször is felhívta figyelmemet, hogy kivonom magam a *Provincia* hasábjain megjelenő, igazán

Folytatás a 6. oldalon

F Ó R U M

Folytatás az 5. oldalról

komoly kérdések megvitatásából. Úgyhogy kertelés nélkül kimondom véleményemet a „transznetikus párt” kérdésében. Mindjárt az elején leszögezem, hogy termékeny ötletnek találok, de az elvek, amelyeket mellette felsorolnék, és az a politikai háttér, amelyre mindez rávetíthető, lényegesen mások, mint amelyek Molnár elméleti felvetésében szerepet játszanak.

Mind *A konszociációs demokrácia esélyei Erdélyben* című, mind pedig a *Provinciában* közölt egyéb írásaiban vagy a *Problema transilvană* című – Gabriel Andreescuval közösen kiadott –, vitát kavarázó kötetben szereplő tanulmányában Molnár, Románia euroatlanti integrációjának feltételezett kudarcából kiindulva, Erdély regionális autonómiája mellett érvel. Úgy gondolja, hogy a már NATO-tagokká vált, illetve az afelé gyorsan haladó közép-európai országok és a hasonló törekvéseket megfogalmazó, de gazdasági, politikai és társadalmi értelemben lassabban fejlődő, kelet-európai államok között kialakult különbség immár strukturális jellegű. Tehát egy hosszú távra rögzült helyzetről van szó: egyik oldalon vannak a közép-európai országok, melyek nyugati típusú fejlődési pályára álltak, másik oldalon Románia, Bulgária és – esetleg – Jugoszlávia, amely megrekedt egy – mondjuk így – latin-amerikai típusú, krónikus alulfejlettségben. Ebben az adott keretben elemzi Molnár azt, hogy milyen eséllyel kerülheti el az elmaradottság végzetét Erdély, s ebben társadalmának plurális eredetére és tradícióira alapoz, amelyek alkalmasabbá teszik arra, hogy stabil és hatékony liberális demokráciát alakítson ki.

Véleményem szerint Molnár bizonyító eljárásában kétféle ellentézés tevődik egymásra. Egyrészt a liberális – „illiberális” demokráciák kettőséről van szó (amelyet Fareed Zakaria egyiptomi politológustól vett át), másrészt a „homogén” – „konszociatív” demokráciák párosáról (ahol az utóbbi fogalom Arend Lijphart dán politológustól származik). Molnár Romániát először az „illiberális” demokráciák közé sorolja, azok közé, amelyek „a nyugati demokráciát fogadták el saját politikai rendszertükhöz, de nem képesek annak intézményeit hatékonyan működtetni”. Ez az intézményi csőd, amely már tíz éve tart (Molnár szerint: kritikus időszak), a *failed state* – csődöt mondott államok – kategóriájába sorolja Romániát. A következő, teoretikusan megalapozott lépésben arról a „kulturális katasztrófáról” beszél, amely a Regátban kiteljesedően van, s ez alatt azt a politikai, közigazgatási és kulturális homogenizációt érti, amelyet a kommunizmus kezdett el, és amelyet egy centralizált, univerzális és absztrakt szabadságokat ajánló demokrácia folytat, anélkül, hogy tekintettel lenne a társadalom kulturális „szegmentáltságára”. Gabriel Almond tipológiáját átvéve Molnár úgy gondolja, hogy a homogén politikai kultúrára alapozott demokrácia angolszász sajátosság – persze, teszi hozzá pontosítva, azoknál „nem kommunista vagy posztkommunista homogenitásról van ugyan szó, de mégis homogenitásról”.

E két ellenérv egymásra tevődéséből az következik, hogy a román demokrácia illiberális, mivel nem ... „konszociatív” – vagyis úgy mondanám, egy inkább francia s nem angolszász típusú

homogenitás felé tart, amely elnyomta a Regát kulturális sokféleségét, és ugyanannak a „katasztrófának a kifejtésével” fenyegeti Erdélyt is. Mindebből arra következtek, hogy Molnár a „posztmodern fundamentalizmus” álláspontjára helyezkedik, amely szerint csak a maximális komplexitás lehet működésképes, és a sokféleség jelenti a fejlődés legmagasabb rendű forrását. E filozófiai nézőpontból ellenérvei indokoltaknak tűnnek, azonban el kell fogadnunk, hogy akkor az egész európai civilizációra vonatkoznak – kezdve a XIX. századdal –, ugyanis ha elfogadjuk a modernitás és a modernizáció kurrens elméleteit, akkor az elválaszthatatlan a *homogenizáció* – elsősorban politikai jellegű – eszméjétől.

Ha erre az alapra helyezkedünk, akkor azt mondhatjuk, hogy a román állam molnári és Adorno valamint Horkheimer európai racionalitáskritikája között nincs érzékelhető különbség. Mindez, persze, csak az egyik lehetséges álláspont, de akkor felmerül a kérdés, hogy az összes európai demok-

nizációs deficitből, vagyis mindaddig fennáll, míg a modern, racionális elvekre épülő igazságszolgáltatás, oktatás és közigazgatás nem működhet egyfajta „homogenizáció”, vagyis egy, a polgárok absztraktul-egyenlő bánásmódja alapján. A sajátos jogok garanciája, mint például a más – nem a többségi – etnikumokhoz tartozó állampolgárok anyanyelvének használata az oktatásban, az igazságszolgáltatásban és a közigazgatásban csupán üres szövegszéd marad mindaddig, míg az oktatás, igazságszolgáltatás és közigazgatás e rendszerei nem működnek racionálisan (vagyis „univerzalizálható” elvek alapján) és hatékonyan.

De még ha szétválasztottam is a homogén/konszociatív oppozíciót a liberális/illiberális oppozíciótól, ez nem jelenti azt, hogy megoldottuk volna a problémát, amelyet Molnár Gusztáv oly súlyosnak tételezett, és pedig hogy Románia nem képes a „klasszikus” vagy „konvencionális” liberális demokráciák szintjére emelkedni. Persze, ki lehetne sütni, hogy e kudarc önmagá-

bénultság sui-generis egyenlőséget teremt az ország polgárai között (akiknek „nemzetiségre való tekintet nélkül” el kell viselniük a – politikai és polgári ellenőrzés alól kiszabadult – bürokrácia tehetetlenségét és korrupcióját), mégsem hiszem, hogy ez valamiképpen egy többé-kevésbé angolszász típusú, „homogenizáló” demokrácia értékeinek és elveinek tudatos átvételéhez vezetne.

Románia elmozdulása az európai integráció holtvágányáról mindenekelőtt szervezeti kultúrájának „színeváltozástól” függ, attól a képességétől, hogy intellektuális erőt kölcsönözzön intézményhálózatának, hogy szakszerűsítse az adminisztrációt, hogy a közügyek intézését dinamikus, előrettekintő és kreatív tevékenységgé tegye. A közigazgatásnak abszolút szüksége lenne egy tudásinjekcióra, *első sorban azért, mert csak így lehetne visszaszorítani az államot a lebeteséges minimumra*, és minél teljesebb mértékben felszabadítani amagánkezdeményezést.

Tekintettel az előbb megfogalmazott

Hazafele az esőben. Korniss Péter fotója

ráciát „illiberálisnak” tekintjük-e, legalábbis addig, míg be nem léptek a komplexitás kezelésének, az affirmatív action-nak és a pozitív diszkriminációnak „posztmodern” szakaszába. Ugyanakkor felmerül az a kérdés is, hogy a Romániánál érezhetően jobban álló középeurópai államok azért értékel-e ezeket az eredményeket, mert a konszociatív modellhez közelálló politikai rendszereket honosították meg. Habár kormányai határozottan többet és koherensebb módon foglalkoznak a decentralizációval és a helyi autonómia megszilárdításával, mégis úgy gondolom, hogy Magyarország, Csehország és Lengyelország még nagyon távol áll a Molnár által javasolt modelltől.

A fennebbségekkel nem azt akarom mondani, hogy a mai Románia a liberális demokráciák sikertörténete, egy *success story*, csupán sugalmazni szeretném azt, hogy a kudarcokra és kérésre sokkal közvetlenebb magyarizatók is találhatók, mint azok, amelyek a politikai posztmodernitás elméletéből következnek. A mai Románia illiberális demokrácia, amely még az esélyegyenlőséget sem biztosítja, amelyben az állam ki van szolgáltatva egy bürokratikus klikknek és néhány maffióta típusú érdekcsoportnak. De mindez nem túlkapásból ered, hanem egy homoge-

ban is arról tanúskodik, hogy 2000-ben már nem lehet működésképes demokráciát felépíteni a XIX. század eszközeivel. Az a kísérlet, hogy ma ismét az 1945-ben megszakadt demokratikus fejlődési folyamat fonalát vegyük fel, vagy az, hogy megismételjük a nyugati államok demokratikus fejlődésének útját, azt az abberált megoldást jelentené, hogy lépésről-lépésre bejárjuk a fejlett országok technológiai forradalmának pályáját, ahelyett, hogy erőinket arra koncentráljuk, miként vegyük át a legfejlettebb technológiai szintet.

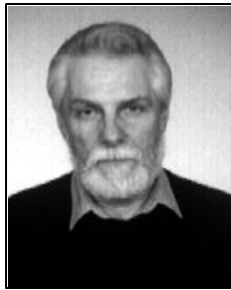
Mégis, főleg az elmúlt négy év teljesítménye alapján ítélve, azt mondanám, hogy az igazi nagy probléma nem az eurokonform „különbség” és a „tolerancia” fogalmainak a politikai nyelvhasználatba, sőt, a törvényhozásba való bevitelére volt – jöllehet, az eredmények nem számottevőek. De úgy hiszem, hogy ezen a téren a politikai véleményalkotás és a közvélemény elfogadható ritmusban haladt előre. A román közigazgatás nagy kérdése az volt és az is maradt, hogy alkalmatlan *programok* és *közpolitikai* kidolgozására és gyakorlatba ültetésére. Egyik oldalon ott vannak az elvek és eszmék, velük szemben pedig a kormányzati döntések – s a köztük levő távolság abszolút megdöbbentő. És bár e „metafizikai”

feladat nagyságára, el kell ismernem, hogy Molnár Gusztáv Románia európai integrációs esélyeivel kapcsolatos szkepsze nem tűnik számomra elültözöttnek. Egyébképpen azok a román újságírók és politikai elemzők, akik a többé vagy kevésbé polgári jellegű nemzeti elkötelezettségük dacára nem veszítették el józanságukat, szintén nem optimisták abban, hogy Románia jó eséllyel, gyors és érzékelhető fejlődést felmutatva halad az Európai Unió által megjelölt irányba. De nem vagyok meggyőződve arról, hogy e perspektíváltanság valamiképpen javíthatna a helyi autonómia esélyein Romániában s különösképpen Erdélyben. Az igaz, hogy a Molnár által „transzszilvanista magyarnak” illetve „transzszilvanista románoknak” nevezett társadalmi-politikai szegmensekben egy esetleges eurokudarc csak hangsúlyosabbá tenné a központi kormánnyal szemben érzett ellenszenvet, miközben az állam afőlött érzett kétségbeesésében, hogy többé-kevésbé ellenőrzés alatt kellene tartania a társadalmi frusztrációkat, egyre aberránsabb újraelosztási intézkedésekhez folyamodna. De feltételezhető, hogy egy integrációs perspektívák nélküli Romániában bármilyen transznetikus jellegű politikai projekt csődöt mondana amiatt a feszültség miatt,

amely az anyaországi magyarok életszínvonalát és európai polgári méltóságát áhító magyar kisebbség és a kudarcától, a marginális helyzetre ítéltségétől rögeszméssé vált román többség között kialakulna.

Meglehetősen kontraproduktívnak tartom azt az elképzelést, amely Erdély regionális autonómiáját Románia integrációjának alternatívájaként tünteti fel. Épp ellenkezőleg, a decentralizáció, a helyi autonómia, a regionalizmus, sőt, a transzszilvanizmus nagy esélye épp ezekhez a folyamatokhoz, eszmékhez és értékekhez kötődik megbonthatatlanul, és ezek Románia európai integrációs perspektívájához kapcsolódnak. A konszociatív demokrácia távlataira utalva, Molnár a következőket írja: „Legyünk tehát készenlétben, ha a váratlan elénk toppan”. De én nem hiszem, hogy a „váratlan” mást is hozhat, mint traumát, kiszámíthatatlan veszteségeket, fős szenvedést. Az erdélyi etnikumok közötti párbeszédnek békés, előre jelezhető fejlődésre van szüksége, amelyet csak Románia egészének „előrelátható”, az európai integráció irányába tartó fejlődése biztosíthat. Az erdélyi etnikumközi párbeszéd terén a realista, hatékony, személyessé tehető konstrukciók előfeltétele pedig a román politikai és közigazgatási rendszer *globális* átalakítása, amelyen a helyi és regionális autonómia megadása értendő.

Mindezek ellenére, bár eddig nem kevés módosítással átfogalmaztam azokat a premisszákat, amelyekből Molnár Gusztáv kiindul, el kell mondanom, hogy nagymértékben egyetértek konklúzióival. Vagyis az erdélyi transznetikus párt létrehozására vonatkozó elgondolást üdvösnek tartom, mégpedig két okból is: az egyik mögött politikai megfontolások vannak, a másik elvi jellegű. Politikai szempontból azért, mert egy rendkívül érdekes kísérlet lenne, egy új típusú struktúra, amely – remélhetőleg – mentes lenne a többi, „tradicionális” pártot jellemző bürokratikus, gerontokratikus és klientelista jellegtől. Elvi szempontból pedig azt tartanám rendkívül fontosnak, hogy megpróbálná ellensúlyozni Kántor Zoltán – a *Provincia* előbbi számában megjelent cikkében kifejtett – véleményét: „Természetesen léteznek az etnikumon, a nemzetet túllépő érdekek, amelyek azonban ideiglenesnek tűnnek, egy adott politikai helyzettől függenek. Ahogy egy etnikailag releváns konfliktus adódik, ezek az ideiglenes együttműködések felbomlanak, és újra az etnikai alapú szerveződés válik meghatározóvá.” Meg vagyok győződve, hogy Kántor itt kifejtett álláspontja nem valamilyen elkötelezettséget fejez ki, hanem a realitáson alapszik, ugyanis nagyon sok konkrét példa felhozható állítása mellett. Mégis e ponton arra kényszerülök, hogy elhagyjam a pragmatikus realizmus terepét, s ahhoz az utópikus indításhoz szegődjek, amelyet Molnár Gusztáv gondolkodásában érzek. Minden posztmodern és pragmatikus-relativista látszaton túl, azok az érvek, amelyeket egy transznetikus párt mellett felhoz, számomra úgy tűnnek, hogy a minden etnikai identitást transzcendáló emberi racionalitásba vetett mély hitéből táplálkoznak. És a szkepticizmus minden kinyilvánítása ellenére el kell ismernem, jómagam is úgy érzem: a felvilágosodás európai eszményének erdélyi restaurációja távlatként engem is vonz.

SZOKOLY Elek

E pur' si muove.

Védőbeszéd a „nem létező” provinciáért

Elbátorlathatna az a tény, hogy a *Provincia* vitaforum nem egyértelműen Erdély-párti, s a megjelenített szkepticizmus gyakran nyilvánvalóbb, mint a vita legitimitásának szilárd meggyőződése. A címeréhez ragaszkodó bármilyen intellektussal szembeni sikkes szkepticizmuson túlmenően – adva lévén a kérdés kényes volta – azt hisszük, többről van szó, mint a szalonokra jellemző magatartásról. Bár a posztmodern „provinciás” irodalmár tudja, hogy nem illik komor vagy ünneplés hangon beszélni ilyen dolgokról! Lelkében alighanem kegyetlen harc folyik az óhajok és a félelmek, az optimizmus és az opportunizmus, az aggodalom és a remény között, és mindenek előtt talán a valóban tudományos eljárás iránt érzett elkerülhetetlen módszertani kétely uralkodik benne. Bár fel kell tételeznünk, hogy ilyen vagy olyan formában a vita majdnem minden résztvevőjét őszintén foglalkoztatja annak a provinciának a sorsa, amelyben született, sokan közülük szükségesnek tartják ironikus vagy „egységes nemzeti” (román illetve magyar) felsőbbrendű távolságtartással tárgyalni a tartomány jelenét és még inkább jövőjét. Ellentmondásos keveréke ez a helyi identitás hiteles szükségletének és a nemzeti egység tagadásának vagy – talán – ennek kontinentális eurokonform változatának; az önazonossági válság pszichológiáján belüli folyamatos összeütközés a nosztalgia és a kétely, a remény és a gőg, a vágy és a... gyűvaság között.

Végeredményben, bármilyen nehezen is ismerjük el, a mentális történelemnek abban a „közvélemény formáló” általi patológikus meghosszabbításában élünk, amelyről Ștefan Borbély beszél², s amely – amint Lucian Boia³ olyan árnyaltan megfogalmazza – „a hibás, egyoldalú, elkeseledett, merev nevelésből” fakad, és „a szenvedélyes nacionalista demagógiában” folytatódik. Ott, ahol az Egyház, a Hadsereg és az Egységes Nemzeti Állam szent, sérthetetlen fogalmak, amelyekért börtönnel, „emberhalállal” fenyegetőznek, és ahol a méregtelenítés folyamata olyan lassú, nem kellene meglepődni senkinek amiatt, hogy nem mindenki hajlandó megosztani Sabin Gherman sorsát, az exkommunikációt. Inkább választja azt, hogy eskü alatt vallja: *Erdély nem létezik!* Egyébként, az „óvatosok” többségének reakcióját logikusan (sőt, biológiailag) le lehet vezetni abból, amit Mircea Boari Bakk Miklóssal való párbeszédében mond: „Ha a SRI visszaválasztja a szekuritativá, még Ágoston Hugó urat is, aki azokat a szimpatikus és politikailag ártalmatlan pasztillákat közli, kihallgatnák a »Provincia-csoport összeesküvésében« való részvételért.” Kell-e még valamilyen magyarázat azok „szoft” magatartására, akiknek nincs hősi alkatuk?

Kétségtelen, hogy a természeténél fogva türelmetlen Molnár Gusztáv egyre-másra provokálja az útkereső román és magyar társadalmat, anélkül hogy kímélné „hagyományos” érzékenységeit vagy akár felfogó és feldolgozó képességeit. S ha ezek a provokatív gondolatok stimulálóan hatnak is

egy, az értékek és fogalmak hagyományos megállapodottságára épülő társadalom és elit gondolkodásmódjának vérkeringésére, marad a kérdés, hogy a hiúsággal szembekerülő provokációk hatása nem lesz-e eredménytelen. Hiszen ismeretes, hogy a keleti társadalmak számára az idő nem fenyegető tényező... Ugyanakkor azt se feledjük el, hogy egy *Putapievi*⁴ vagy egy Sabin Gherman⁵ „fehéren-feketén” stílusa, az áporodott mentális lenyomatok felháborodása ellenére – vagy éppen azért –, jótékony hatású volt.

Ami azonban most írásra készített, az egyrészt a bizonyos szövegek idézésének/magyarázásának a *Provincia* stílusára, remélem, nem jellemző „rugalmassága” (aminek azonban, sajnos, nagy hagyományai vannak publicisztikánkban), másrészt, egy *ultra-soft* diskurzus, aminek eredetét, véleményem szerint, érdemes elemezni. Érdemes, annál inkább, mert az első kockáztatja, hogy eltereli a vitát olyan (politikai) területek felé, amelyek zavaróak a vitában résztvevő érzékenyebb partnerek számára, a második pedig azt, hogy megsemmisíti az egész vita eredményét magának a vita tárgyának kétségbevonásával.

Az alapvető kérdés tehát, amit már az elején fel kell tenni, a vita tárgyára vonatkozik. Ami egyesek számára nyilvánvaló, tehát vitán felüli, az mások számára, ugyanolyan meggyőződéssel, kétségbe vonható. Ez utóbbiak számára az egész vita tárgyatlan, lévén, hogy szerintük legjobb esetben romantikus nosztalgiákról, kicsit rosszabb esetben ellenes partizánkodásról van szó.

Voltaképpen mi is az erdélyi provincia? Csupán egy intellektuális vetület (mint, ismerjük el, az a sok „egységes nemzet” vagy „nemzetállam”, amely az utolsó két évszázadban született, s amelyik mind az örökkévalósággal és a „fenntalálással” legitimizálja magát) vagy valóságosan létező „ország”, megkülönböztető jegyeivel, amelynek legitimitása sajátos történelméből és létezésének valóságából fakad? Az erre az alapvető kérdésre adott válasz, függetlenül attól, hogy elfogadjuk-e ezt a legitimitást vagy tagadjuk, egyelőre, kisebb vagy nagyobb mértékben, impresszionista érvelésre épül. Amihez egyébként tudományos kritériumokat nélkülöző adatbázis híján én is folyamodom.

Egyúttal már az elején megvallo, hogy vizsgálódásom nem kíván tagadni egy evidenciát (akkor sem, ha nem elégszik meg vele): *Erdélynek mint egésznek a sajátosságát.*

Kétségtelenül szofisztikáltabbak azok az (önvédelmi) technikák, amelyek nem tagadják közvetlenül a tárgyat, hanem a módszertani kétely vonalát követik. A regionális autonómia létezésének tagadása nem más, mint legitimitásának legegyszerűbb (szimplista) módon történő elutasítása. Végső soron mi igazolná a sajátos jogok védelmét, ha a sajátos különbség nincs? (...számtalan aradit ismerék, aki semmiben sem különbözik a Ferentarban születettétől – mondja Mircea Boari a Bakk Miklóssal folytatott, már említett párbeszédben). De mert elég nehéz valami mégiscsak

nyilvánvalót tagadni, egyszerűbb az atomizálás technikájához folyamodni. A felismerhetetlenség szétforgácsolni egy entitást számtalan sajátos „tárgyat” alkotva, nem más, mint magának a sajátos tárgynak megsemmisítése.

Másik változata az atomizálás technikájának az egyén és a közösség viszonyáról való túlszofisztikát filozofálás, amely egészen a bizonyítás kedvéért kitalált új fogalmak megalkotásáig megy (szómisztika), s amelynek végső célja a közösségek bármilyen legitimitásának tagadása egy kizárólag mechanikus individualizmus javára. És mert a nemzeti államok, de a jelenlegi poszt-nacionális államok előtti történelmi Erdély egyik sajátos jegye, amely meghatározó szerepet játszott a tartomány sajátosságának kialakulásában, éppen valamilyen fajta konszociatív demokrácia, amely a közösségek közötti állandósult kapcsolaton alapszik, ezek legitimitásának tagadásából közvetve magának a vita tárgyának tagadása következik. Így a földrajzi atomizálás társadalmi atomizálással egészül ki.

A vita kiélezésének „érdeme” ebben az esetben a Marius Cosmeanu⁶, akinek (kendőzetlenül téve fel a kérdést) sikerült kimozdítania a résztvevők egy részét a kétfajta beszéd kényelmességéből, és akinek – egy ugrással – sikerült „a hallgatás összeesküvését” is megtörnie.

Következésképpen a lehető legdicséretesebb, hogy Gabriela Adameșteanu, a *Kolozsvári Nyilatkozat* titokzatos módon elcsent vázlata kapcsán kibombant „botrány” hősnője (amely vázlatot egyébként sokan már ebben a formában is hibátlannak tartottak!), aki a 22-es folyóirat⁷ négy egymást követő számát szentelte ennek az ügynek (a folyóiratot véletlenül ugyanaz a Nyitott Társadalom Alapítvány támogatja), váratlanul felfedezte magában az érdeklődést egy olyan tematika iránt, amelyet egy évvel ezelőtt, a *Problema Transilvaniei*⁸ kötetnek a GDS-nél való bemutatásakor teljes mértékben mellőzött, holott a bemutatás helyét csak egy ajtó választotta el munkahelyétől. A *Provincia* 5-ös számában megjelent Ovidiu Pecican-cikk⁹ kiválasztása, amelyet majdnem teljes egészében idéz, már önmagában is bizonyítja a 22-es főszerkesztőjének azokkal az orvátlanokkal szemben érzett dühét, akik meg merik kérdőjelezni a román politikai filozófia „szent tehenét” (Paul Philippi), az egységes nemzetállamot. Mégis hálásak lehetünk Adameșteanu asszonynak az ingyenes reklámért egy olyan folyóiratban, amelyet sokra értékelünk. De próbáljunk meg mélyebbre hatolni a témában.

Ovidiu Pecican¹⁰ kollégánk nagy félelme, amit Gabriela Adameșteanu csak megerősít, bizonyára a „párt” szóból ered, amellyel szemben siet kifejezni távolságtartását és tartózkodását. Nem is tőri magát, hogy pontosan elolvassa (és idézze) Molnár Gusztáv gondolatmenetét, aki az említett interjúban világosan kifejti, hogy a *Provincia* nem lesz egyetlen párt szócsöve sem, hanem mindig több lesz, mint tiszta politikum.¹¹ Elég, ha látja azt a szót: *párt*. Márpedig a szerző – és minden

bizonytal a recenzens – felfogásában, a párt politikát jelent, a politika autonómiát, devolúciót, szecessziót... magyaráz: Erdély leszakítását az „ország szent testéről”.¹² És ha Ovidiu Pecican azt hiszi, hogy amúgy is sok párt van, nincsen tehát értelme számukat szaporítani, oda kellene figyelni arra, hogy amikor a román szavazók figyelemre méltó része egyetlen létező pártra sem szavazna vagy legfeljebb jobb híján szavazna, akkor nem a pártok nagy száma miatt kellene aggodnunk, hanem azok rossz minősége miatt. Másrészt pedig nem ártana arra emlékeznünk, hogy a regionális pártot nem a *Provincia* csapata találta ki és nem is az erdélyiek, hogy ilyen Moldvában is van, és bár megalakulásakor gúnyolták, vezetője megnyerte a jászvásári helyi választásokat, és a Moldvaiak Pártja a CDR-2000 demokratikus választási koalícióban belül (amelyet *Blandiana* asszony nagyra becsült Polgári Szövetsége is támogat) részt vett a parlamenti választásokon.

Ki félne egy erdélyi regionális pártól? Végeredményben feltételezhető, hogy a moldvai regionális mozgalom kezdeményezői, ha nem is hoztak létre előzőleg egy *Provincia*hoz hasonló fórumot, összegyűltek, hogy megbeszéljék Moldova tartomány sajátos problémáit az európai regionalizmus összefüggésében, éppen úgy, ahogy a „Provinciások” megpróbálják megtenni ezt ma Erdély összefüggésében. Vagy továbbra is a „hagyjátok, elvtársak, tudjuk mi...” vonalán haladunk?

Ovidiu Pecican másik lépése ugye sebb, bár végül kétélű késnek bizonyul: „Erdély nem organikus egység – állítja alcímeinek egyike – inkább hazák kötege!”¹³ Vagyis Erdély mint olyan nem létezik! Van Bánság, Partium, Alsó-Maros, Felső-Maros, Bihar, Szilágy, Szatmár, Máramaros, Barcaság, Székelyföld, Fogaras (Mezőcsűr, Bábahalma, Kisszurdok, Nagyszurdok... – folytathatnám félig komolyan, félig tréfásan, hiszen mindeniknek kétségtelenül megvan a maga sajátos helyi vagy szubregionális legitimitása), de Isten ments, hogy ennek a térségnek közös nevét és sajátosságát elismerjük, mert máris megjelenik szemünk előtt a véres kés, amely kivágja az erdélyi karéjt a haza szent testéből. „Mind a román és mind a magyar politikusok az említett valóságtól eltekintő diskurzusokat kedvelik, s manipulálnak, amikor egy képzeletbeli egységes Erdélyre hivatkoznak, amely saját (valós vagy képzelt) tudatlanságukon alapul”¹⁴ – folytatja a továbbiakban a szerző. Nem hiszem, hogy a sokat sejtető hangsúly és a bünyösség feltételezése jó előjel lenne, különösen, ha Erdély, amelyben ő is él, nem bizonyul éppen képzeletbelinek. Ilyen logika után nem is merem már megkérdezni: mi Románia? A valóságos és a képzeletbeli? *Hazakötegek kötege?* Mert e szerint a gondolatmenet szerint szó sem lehet „szerves entitásról”.

Ugyanez, a Marius Cosmeanu által „szoft”-nak nevezett magatartás, amely az attól való félelemben gyökeresedik, hogy esetleg az erdélyi regiona-

lizmus (szeparativizmus) vádja éri, hogy a „magyarok malmára hajtja a vizet”, próbálja voltaképpen a Kárpátoktól nyugatra fekvő térségek legkisebb, ezer éve – az összes regionális sajátossággal együtt – különböző (igen!) történelmi közös nevező bármilyen közös sajátosságának tagadásával – magának Erdélynek a tagadását, ez alkalommal a neveltségesség atomizálva a térséget. „A regionális különbségek – mondja Lucian Boia – voltaképpen még a mai Romániában is érzékenyek, hogy ne említsük az elmúlt századokat. (...) Az egység, vagy ahogy mostanában mondják: az egyformaság mítosza olyan mélyen beleivódott a román kultúrába, hogy még a szakember, a történész vagy a szociológus is igyekszik figyelmen kívül hagyni a tanulmányzott jelenségek regionális struktúráit.”¹⁵ Természetesen a történésznek kellene – hacsak a fáktól nem látja az erdőt – legjobban tudnia, miben áll egy tartomány megkülönböztető sajátossága, mi választja és mi egyesíti el az országokat koherens egységbe.¹⁶

Molnár Gusztáv osztályozásából,¹⁷ transzszilvanisták és antitranszszilvanisták, kiindulva különösebb túlzások nélkül rögtön az elején elmondhatjuk, hogy ha az egységes nemzetállam, mármint Nagy-Románia, az utolsó évszázad román politikai gondolkodásának „szent tehene”, akkor Erdély a „fejőstehén”. A román (regáti) antitranszszilvanizmus nagy része ebből az egyszerű képletből származik. I.C. Brăteanu óhaja, „erdélyiek nélküli Erdélyt”, megerősíti ezt a logikát. Íme az egységes Erdélynek mint regionális sajátosságnak még egy megkülönböztető jegye.

A magyar antitranszszilvanizmus valószínűleg összetettebb. Egyrészt, a schengeni határ közeledtével reálisabbá válik az úgynevezett anyanemzettől való elszigetelődés és az erdélyi magyar közösségeknek a magyarországi testvérektől való elszakadásának veszélye. Ideális megoldás még nem csillant fel.

Másrészt sokkal konkrétabb érdekek is létezhetnek, mint ezek a tisztán humanitárius szempontok. Túl egy gazdaságilag fejlettebb, a néhány éven belüli európai uniós integrálódás reális esélyeivel rendelkező Magyarország természetes vonzásán, a magyarok logikus kívánságán, hogy „inkább magyar legyen, zöld útleveles európai polgár, mint piros útleveles erdélyi hazafi, akinek a Független Államok Közösségébe való, a Moldvai Köztársaság melletti integrálódásra vannak csak esélyei”, létezik egy demográfiai-gazdasági szempont is, amely Magyarországot (de nemcsak őt) különösen fenyegeti, és amelyről tapintatosan hallgatnak: az úgynevezett „fehér pestis” – a negatív demográfiai szaporulat –, amelynek a török uralom utáni Magyarországon nagy hagyományai vannak. A magyarok Világszövetsége által támogatott kettős vagy külhoni állampolgárság különböző változatainak,¹⁸ a látszat ellenére, katasztrofális következményei lehetnek az erdélyi magyarok itthon, szülőföldjükön való maradása és az ezekkel

Az erdélyi kérdés

Hajdú Farkas-Zoltán

A nyitott etnikai kalitka, avagy Erdély „eredendő bűne”

„Létezik-e a homo transsilvanus? S ha igen, hogyan tudnánk őt leírni? Melyek azok a tulajdonságai, amelyek megkülönböztetik szomszédaitól?” – teszi fel a kérdést Hans Bergel *Zuwendung und Beunruhigung* című, 1994-ben megjelent kitűnő esszéjében. A kérdés jogosságához nem fér kétség, még akkor sem, ha például a XIX. századi magyar értelmiség a székelyeket tartotta a legigazibb magyaroknak, vagy ha a humanista Martin Opitz az erdélyi szászokat a legeredetibb németeknek. Az „anyaországiakkal” szemben Erdély mindhárom népe érzékelt s érzékel valamilyen fajta idegenséget, amely több az eltérő földrajzi adottságoknál és a néha nagyon is különböző történelmi múlt tudatánál, mert identitásbeli különbözőség.

Erdély földrajzilag példásan zárt tér. Területén – úgyszólván letelepedésének pillanatától fogva – mindhárom etnikumának számba kellett vennie az idegenek jelenlétéből adódó kényszereket és lehetőségeket. „... már az Árpádok alatt külön kormányzati terület – írja Bánffy Miklós. De sokkal fontosabb, hogy 1437-től a három nemzet uniója által már egy század óta (vagyis az erdélyi fejedelemség megalakulása előtti száz évben – H. F.-Z.) valami szellemi összetartás ébredt föl és élt népében. Az egymás segítésének, az egymás védésének gondolata. Hogy ez a kölcsönös segítség az

önálló Erdély első 50 évében csak ritkán érvényesült, sőt néha árcsap rövid időre annak ellenkezőjébe, mit sem bizonyít. Testvérek is veszekednek olykor. Az összetartozás érzése a fontos itt és a néplélek szempontjából – mondjuk freudista értelemben –, ebben van Erdély fennmaradásának szellemi megalapozása.”

Ők és az idegenek – az ideológiai dimenzió

A magyaroknak, románoknak és szászoknak ezzel a szellemi összetartozásával, az erdélyiséggel, a „transzszilván specifikummal” az erdélyi területeket maguknak revindikáló „anyanemzetek” igazából sohasem tudtak mit kezdeni. Integrációs terveik a „másik két” etnikumot a legjobb esetben mellőzték, noha az erdélyi sajátosságok alaposabb ismeretének hiányából fakadó elbizonytalanodásra vagy a nacionalizmus lekicsinyelő, becsmérő hangnemére is találunk éppen elég példát; az intolerancia és ignorancia jogosságát esetenként a történelmi elsőbbség, a magasabb kultúrásztint vagy aszámbebi többség kizárólagos érveit támogatták. Csak három példát említek, az „Erdélytől való elbizonytalanodás” három – hangsúlyozom: *nem azonos etikai és történelmi következményű* – példáját.

a. „Iszonyú elgondolni – írja az 1935-ben Erdélyt beutazó Németh László – hogy a magyarság ezt a földet elvesztette. Mialatt Erdélyt jártam, egyre jobban kivilágosodott, hogy az elveszett Erdély nemcsak terület. Erdély vizsga volt, s az, hogy nem tudtuk megtartani: levizsgázás, mert Erdélyt nem úgy vették el tőlünk. Mi nem fejeztük be a meghódítást, s mi eresztettük ki a kezünkől, amit meghódítottunk belőle. Vegyék el Franciaországtól Bretagne-t; ha valami erőszakos élc meg is tehetné, a leszállított tag magától visszaforna. Erdély akkor veszett el, amikor magyarsága problémaként vált. (...) Az önálló erdélyi fejedelemség gyors történelmi égése kimerítette ezt a magyarságot, mint ahogy egy-egy szervünk is kiég, sorvadni kezd, hitványabb köztársaságokra bízva a hézagot. Hány elfonyadt sejt, hány átengedett falu. (...) A magyarság nem tud mit kezdeni Erdellyel. Láza elszívják az embert, még megújodása is inkább visszahúzódnak innen.”

b. A harmincas években a kulturális egységműsítést célzó erőszakos birodalmi ideológia nyomására fasizálódó szász publicisztika Erdély-képe úgyszólván a feje tetejére állt. A „nagy német” ideológia nem tudott mit kezdeni a szász német identitásának sajátosan erdélyi szelvényével, s az addig nem kis büszkeséggel emlegetett „különváló történelmi

öntudatot”, a magyarokkal és románokkal való évszázados kapcsolat hatásait büszkén felvállaló erdélyi szász kultúra hagyományait szégyenletes „Erblaßt”-tá (eredendő bűnné) nyilvánította, olyan „délkelet-európai kolonccá”, amelyetől a szászoknak minnél hamarabb meg kell szabadulnia, ha integrálódni akar a német nemzetbe.

c. „A román nemzeti ideálok követői, reakciós, kisebbségek ellen irányuló nézeteiket, a politikai és gazdasági hatalom diktatorikus kisajátítását az idegenek fenyegető jelenlétével magyarázták – írja Andrei Corbea-Hoisiea. A XIX. századi román elit találkozására a fejlett iparral rendelkező európai kultúrával nem csak gyors ütemű európaizálódást eredményezett, de a napnyugati fejlettség összehasonlítása a fejedelemségek »félázsiai« helyzetével nagy adag frusztrációt is kitermelt, ami a Nyugat civilizáló »receptjeivel« szembeni, krónikussá váló bizalmatlanságban csúcsosodott ki. Ennek az elbizonytalanodott, az idegenekkel (érsd kisebbségekkel) szemben táplált neurotikus gyanakvásnak hamarosan »gőgyirja« is került, a messianisztikus elzárkozást, ortodox, nyugatellenes, antidemokratikus patriarhátust hirdető román xenofóbia képében. Ez a – román állampolitikába befurakodó, s ennek kulturális hatalma révén tömegesen terjesztett – xenofóbia aztán lépésről-lépés-

re egyoldalúan negatív, a nyelvben gyökeröző képet alakított ki az idegenekről. Irracionális gondolati struktúrái az idegenekkel való állandó konfrontációra buzdítottak, sőt mitikus méreteket öltve, csak a »mi és halálos ellenségeink« – magatartást ismerte el. Ez pedig mindenfajta személyes, autonóm vélemény lehetőségét kizárta. (...) Már a külső tulajdonságok, a tekintet, a járás, a beszédmód, a ruházkodás, a lakáskultúra, az is tenhit bemutatása is a román ember és az »idegen lény« (zsidó, magyar, szláv) közötti teljes összenemillősséget sugallták. Elég itt példaként Eminescu vagy Iorga publicisztikáját említenünk: szerintük az idegenekkel a sajátosan román, csodálatos szép, igazi és jó világba új és utálatos valóság igyekszik befurakodni.”

A moldvai származású Eminescu, aki különben nagyon is szíven viselte az erdélyi románság kisebbségi helyzetét, a következőket írja az erdélyi románok nacionalizmusáról: „Még tiltakozásaikban, a magyarok elleni gyűlöletükben is van valami magyar: azon mód, ahogy ezt ki nyilvánítják. A *nemzetiséget is a magyaroktól tanulták*, és nem úgy nemzetiek, mint a románok, hanem azzal a radikális kizárólagossággal, amely magukat a magyarokat jellemzi.” (Idézi

Folytatás a 9. oldalon

Folytatás a 7. oldalról

az „előnyökket” nem rendelkező többségi románsággal való kapcsolat szempontjából.

Ha a két világháború közötti és különösen a nemzeti-kommunista sovinizmusnak, néhány jelentősebb kívándorlás dacára sem sikerült az utóbbi nyolcvan évben elzúzni az erdélyi magyarok többségét, hála a Magyarok Világszövetsége ügyességének, megvan az esélye, hogy a magyarok ugyanarra a sorsra jussanak, mint Ceaușescu idején az erdélyi németek (és zsidók). Ha annak idején a Schmidt-kormány kemény valutával vásárolta meg a németeket, most a nemzeti-polgári Fidesz-kormány, erdélyi klientúrájával karöltve, a kettős (?) állampolgárság és a Magyarországon való – egy pontig helyes – kivételes bánásmód meglobogtatásával akarja elcsábítani az erdélyi magyarokat. Kérdem, hányan tudnak majd ellenállni ennek a mézeskalácnak, különösen Románia szomorú gazdasági és politikai kilátásai között, amelyek egyre nyilvánvalóbbakká válnak most, avaslatások körül?

A magyar gazdaságnak azonban, bármilyen virágzó is jelen pillanatban, nemsokára súlyos egzisztenciális gondokkal kell megküzdenie a lakosság számának gyors csökkenése miatt (ez derül ki a szakemberek tanulmányai-ból). Teljesen nyilvánvaló, hogy a magyar kormányok, ahelyett, hogy a cigányok demográfiai robbanását vagy a második vagy harmadik világból való tömeges bevándorlást támogatnák (más nyelv, más kultúra, más vallás), inkább a határain túli, általában jó képzettségű magyar lakosságot szeretnék magukhoz csábítani. Ez nemcsak

Magyarország „irredenta” érdektelenségét bizonyítja volt területei iránt, hanem azt az érdekét is, hogy a magyar lakosságot a Kárpát-medencéből a mostani magyar állam szűk területére vonzza. Az euro-forint vonzereje döntő lehet a régi tartományok helyi hazafiságának megsemmisítésében. A világháború utáni német „impanziós” modellel precedenst teremthet. A német lakosság tekintetében a „siker” lehangoló volt. A román nacionalizmus esetleges jubilálása korainak bizonyulhat. Semmi nem érezteti ma jobban hatását – akárcsak egy nyitott seb –, mint az erdélyi német (és zsidó) közösség hiánya. Vajon a magyar közönség eltávózása is így érződne?

Henri Jeanjean, az okcitan nyelv és mozgalom jelentős képviselője, írta anyanyelvéről: „az okcitan nyelv olyan mítosz, amely a valósággá válás útján halad”.¹⁹ A regionális érdekek tudatosodásának folyamatát figyelembe véve (függetlenül a régiók lakóinak nemzetiségétől, vallásától és politikai meggyőződésétől), a fentieket parafrázálva ki merem mondani: „a modern (erdélyi) regionalizmus olyan mítosz, amely képes valósággá válni”. Ezeknek az érdekeknek a tudatosítása minden térben és időben a gondolkodó értelmiség feladata. A *Provincia* nem más, mint erős hangú gondolkodók erdélyi társadalma. Ennek a vitacsoportnak létrehozása szerintem a lehető leghasznosabb volt, nemcsak mert megalakult a transznetikus párbeszéd egy fóruma, hanem azért is, mert az a különböző vélemények fóruma, gyakran egymással szembenálló véleményeké, mint például a regionalizmus kérdésében, amely egyike a nemzetközi politikai viták „forró” kérdéseinek. Az a tény,

hogy különböző felfogású, de a közös problémákra való megoldás keresésével foglalkozó emberek élők, nem protokolláris vitában találkoznak, a lehető legösztönzőbb.

Nem tudok azonban nem odafigyelni – egyelőre legalábbis létező – korlátaira. És egyik lényeges korlátja véleményem szerint az, hogy kizárólag az erdélyi kérdésre koncentrálnak, holott a provinciák kérdése sokkal tágabb, magában foglalja a regionalizmust, a regionalizálást, a helyi és regionális autonómiákat, a szubszidiaritást, a demokrácia típusait/formáit Romániában általában. Már a lap román változatának, különösen a régi Regátban és a fővárosban történő gyenge terjesztése is önző politikai rövidlátás szimptomája lehet, hiszen a regionalizmus – tehát a *Provincia* – nemcsak Erdély problémája (akkor sem, ha az évezredes sajátos történelem miatt itt egyértelműbb). Az ország (és a térség) minden olyan tartományára/régiójára jellemző, amely a hipercentralizmus régi válságával küzd. Aminek, lám, sikerült mindannyiunkat a csödbe jutott poszt-szovjet országok közös gödrének szélére hurcolnia. Ha ennek a csödnak a fenyegetését – az évtizedek, de különösen az elmúlt tíz év megisméltető jelzései és figyelmeztetései ellenére – nem tudatosítja időben a politikai elit, az egész térség, mindegy minek nevezük, Romániának, Észak-nyugat Romániának, Erdélynek vagy Nagy-Romániának, kockáztatja, hogy kívül kerül a történelmen. És akkor félek, hiába folyamodunk „a kő marad” vagy „a paraszti józan ész”-szerű népi bölcseségekhez, mert végül valóban csak a kövek maradnak majd.

Fordította: HADHÁZY ZSUZSA

¹ Ld: a *Provincia* 5-ös, az erdélyi irodalmaknak szentelt számát.

² Ștefan Borbely: *Talajvizek konglomerátuma*, *Provincia*, 2000, 5.

³ Ld a neves román történész megállapítását arról a szerepről, amit „ez a fajta, betegesen ismételt politikai diskurzus játszott Ceaușescu diktatúrájának konszolidálásában és meghosszabbításában, amennyiben a történelem kommunista-nacionalista felfogása mentális hagyományban vert gyökereket (dákó-római eredet, függetlenségi harc, Európa megvédésében játszott szerep, a mások ellenségeskedésének alávett románok áldozattá tétele)”, „... a diktátor korszakában felhalmozott történelmi mitológia túlélté őt. A mentális csilgképek hosszabb életűek, mint az anyagi struktúrák.” (Lucian Boia: *Történelem és mítosz a román tudatban* (Istorie și mit în conștiința românească), Humanitas, 81-82, 1997.)

⁴ H.R. Patapievi: *Politikák* (Politice), Humanitas, 1996.

⁵ Sabin Gherman: *Elegem van Romániából*, Erdélyi Hiradó, 1999.

⁶ Marius Cosmeanu: *Posztkommunisták, tépelődők és demokráciák*, *Provincia*, 2000, 5.

⁷ Ennek a publicisztikai jelenségnek részletesebb elemzését ld.: Szokoló Elek: *Nyár és füst* (Vara și fum), Pro Europa, 5-6, 1999.

⁸ Gabriel Andreescu, Molnár Gusztáv: *Az erdélyi kérdés* (Problema Transilvană), Polirom, Iasi, 1999.

⁹ 22, 2000, 45.

¹⁰ Ovidiu Pecican: *Transznetikus párt avagy polgári fórum?* *Provincia*, 2000, 6.

¹¹ „A lényeg viszont az, hogy (...) itt valami működőképes dologról van

szó, és nyilván sokkal többről, mint pusztán egy újság megjelenéséről. Ez egy virtuális tér, amely akár odáig is fejlődhet, hogy előrevetítheti egy új, transznacionális alapokra épülő erdélyi regionális párt megjelenését. (...) Elemehet (...) egy transznetikus erdélyi regionális párt szorgalmazásának irányába. De a *Provincia* akkor sem lesz egy párt szócsöve. Ha netán képes is lenne elindítani egy ilyen mozgalmat, akkor is mindig több lesz, mint pusztá politikum.” Molnár Gusztáv, *Provincia*, 2000, 5.

¹² Minden félreértés elkerülése végett leszögezem, hogy nem vagyok tagja semmilyen pártnak, mint ahogy nem voltam '89 előtt sem. Ami nem azt jelenti, hogy regionális összefüggésben ne tekinteném a pártokat a demokrácia alapjainak.

¹³ Ovidiu Pecican: I.m.

¹⁴ I.m.

¹⁵ Lucian Boia: I.m., 163.

¹⁶ Szokoló Elek: *Misszió, nosztalgia és valóság között az „erdélyi ügy”* („Cheștiunea transilvană” între mișie, nostalgie și realitate), *Alterra*, 11, újrakiadvá: *Az erdélyi kérdés* (Problema Transilvană) c. kötetben, Iasi, 1999.

¹⁷ Molnár Gusztáv: *A konszociatív demokrácia esélyei Erdélyben*, *Provincia*, 2000, 6.

¹⁸ Tekintsünk itt el attól a tényről, hogy Románia és a Moldovai Köztársaság viszonyában a moldovai állampolgárok helyzete egészen különleges: ők kérhetik a román állampolgárságot mindazokkal a jogokkal együtt, amelyek ebből következnek!

¹⁹ Henri Jeanjean: *De l'utopie au pragmatisme? le mouvement occitan*, Lires del Trabucare, 204, 1992.

Az erdélyi kérdés

Folytatás a 8. oldalról

Köpeczi Béla, *Nemzetképkutatás és a XIX. századi román irodalom magyar-ságképe*, Akadémiai, 1995, 169.)

Homo transsilvanusunknak az „otthonról” érkező rosszaló, negatív visszajelzések, xenofób fenyegetések és pogromfelhívások ellenére sem volt más válasza: magárahagyatottsága arra kényszerítette – sokszor pusztá létét biztosítandó –, hogy kiegyezzen az idegenekkel, hogy olyan együttélési modellt találjon, amelynek zavartalan működése mindenik fél érdekében áll.

Az útkeresés nehézségeinek, az idegekkel kiegyező, sőt velük kooperáló magatartás érzékeny természetének megértéséhez úgy vélem, közelebb kerülhetünk, ha fényt derítünk az idegenek iránt táplált ellenszenvünk, félelmeink, gyűlöletünk forrására.

Én és az idegenek – pszichológiai dimenzió

Első pillantásra úgy tűnik, hogy az idegenek iránt érzett ellenszenvünket környezetünk neveli belénk. Környezetünk idegenellenes nézetei, véleményei társadalmi hagyományainkból származnak. „Meggyőződés szerint – írja Bánffy –, ahogy a freudizmus gyerekkorunk jó részét elfelejtett történéseiből magyarázza azt, ami felnőtt korunkban érzések és önkéntelen indulatok alakjában cselekvéseinket meghatározza, így a népeknél is gyermekkoruk, vagyis múltjuk dönt abban: milyen szenvedélyek uralkodnak rajtuk”. Elméletileg ugyan feltételezhető egy, az idegekről vallott ellenséges nézetek áthagyományozódását biztosító, végeláthatatlan előítélet-lánc, de csak addig, amíg figyelem kívül hagyjuk a nézetek és előítéletek tényekre való „érzékenységét”. Mert az a nézet is például, hogy a Föld lapos, csak addig volt érvényes, addig „tudta tartani magát”, míg be nem bizonyosodott, hogy a Föld gömb alakú. A mi esetünkben: mi történik akkor, ha meggyőződünk idegenekkel szemben táplált, belénknevelt gyűlöletünk alaptalanságáról?

Furcsamód ez a fajta gyűlölet gyakran még azokon is erőt vesz, akiknek nincsenek az idegenekkel kapcsolatos kellemtelen személyes élményeik; nagyfokú irracionálisát bizonyítja, hogy minden fajta észérvek, erkölcsi parancsok ellenáll. Egyes pszichológusok azt állítják, hogy a józan ész érveivel dacoló, mély pszichikai erő tartja életben. De ne hamarkodjunk el a dolgot! Idegengyűlöletünket, idegenektől való félelmünket kockázatos lenne genetikailag előreprogramozott, általános emberi érzésként elfogadni. Mert egy idegen megjelenése sokfajta érzelmot válthat ki bennünk: félelmet, visszautasítást, undort, szomorúságot, kíváncsiságot, esetleg lenézést. A kiindulópont viszont mindig ugyanaz az alapkényszer: az idegen akaratlanul is felfigyelünk. A kezdeti „riadókészültség” utáni érzelmünk elsősorban a viszszejelzés függvénye. Ha fenyeget (ezt főleg olyankor érezzük, ha számbeli fölényben van), félelmet vagy dühöt érzünk, ha az erőviszonyok hosszabb időre tisztázatlanok maradnak, inkább bizalmatlanságot vagy tiszteletet. Ám az is lehetséges, hogy hamarosan meggyőződünk veszélytelenségéről, jószándékáról, ez pedig inkább kíváncsivá tesz bennünket, sőt tetszésünket is elnyerheti.

A helyzet felmérésében nem csak az idegen objektív fellépése a döntő, hanem pillanatnyi közérzetünk, sőt műveltségünk is, amelynek állandó gazdagítása

során megtanuljuk kezelni az újat, az ismeretlent, az idegent, s már nem buta, földhözragadt agresszivitással közelünk feléje. Kis túlzással azt is mondhatnánk, hogy műveltségünk révén megtanulunk a hermeneutika módszerével közelíteni az idegenhez, vagyis úgy kezdünk vele párbeszédet, vagy vitát, hogy már a kezdetől fogva tekintettel vagyunk az ő igazára is. Erről mondta Hans Georg Gadamer a vele készített interjúmban, hogy „...ez egyfajta kétely, amely mindenben benne lakozik, aki nem szeretne tévedni, de ugyanakkor hisz abban, hogy meg tudja győzni a másikat. (...) Mindnyájan félreismerjük saját előítéleteinket, azaz legtöbbször nincs is tudomásunk róluk. Beszélgető partnerem viszont segítségemre lehet abban, hogy felismerjem ezeket, sőt, hogy esetleg változtassak rajtuk.”

Li liliom – röntgenfelvétel

Mi és az idegenek – etnológiai dimenzió

Az emberi fejlődés során mindig annak a csoportnak voltak nagyobbak a fennmaradási esélyei, amelyek tagjait összekapcsolta az evüvértartozás érzése. A *homo sapiens* sem elég erős, sem elég gyors nem volt ahhoz, hogy egymagában fennmaradjon. Már az őskori horda tagjai is egymásra voltak utalva, minden belső rivalizálás ellenére „barátok kellett hogy maradjanak”, főleg ha a csoportot kívülről, az „idegenből”, a „bizonytalanból” fenyegette veszély. Az összetartásból származó mi-tudat a csoporton belüli viselkedési normák kialakítására, a viselkedés szabályozására törekedett, míg a „kivülállók” bizalmatlanul elutasították.

Az etnocentrizmus az idegenek, a „kivülállók” iránt érzett ellenszenv tartós társadalmi beállítódása. Az etnocentrizmus csoport tudatát valósággal átitatja saját kiválóságának tudata. Az idegenekkel szemben bizalmatlan, félnék, visszautasít, sőt ellenséges. Szorosra fogva a csoport tagjainak kapcsolatát, elzárja őket a tágasabb társadalmi környezettől, fard-

hatalmatlanul a csoporton belüli elhajlók után kutatva, hogy – a belső összetartást biztosítandó – „elrettető példát” statuálhasson kiközösítésükkel. Legfőbb jellemzői az idegengyűlölet, a konformizmus és a csoportgőg. Az etnocentrikus beállítódású személyiség képtelen racionálisan mérlegelni az idegen csoportokkal való kapcsolat előnyeit, illetve hátrányait, képtelen racionálisan mérlegelni, s ezért az idegenek összeférhetetlenségét társadalmi téveszmévé fokozza.

Az etnocentrizmus nyomaira úgyszólván minden kultúrában rábukkanunk. Európában már az ókori görögök és, nyelvi határt vontak maguk és az idegenek közé, a nem hellén származásúakat, az idegen nyelven beszélőket „barbárok” nevezve. Az „idegen”, „civilizálatlan”, „nyers” kifejezést a nyugati kultúra is átvette, a fogalmat a „vad”, „primitív”,

hajlamunk tehát úgy segít csoportidentitásunk megőrzésében, hogy egyúttal ennek „foglyává” is tesz, hisz örök pecsétként, következetesen „elárulja” igazi származásunkat.

Idegeneket elutasító reakcióink tehát nem véletlenszerűek és nem logikátlanok. Emberré válásunk évmilliói során alakultak ki, s tetek azokká, akik ma vagyunk. Végig az alkalmazkodó értelem munkált bennünk, ami hol a határok meghúzására, hol ezek eltörlésére készített. Ám Dieter E. Zimmer szerint krónikusan fellépő xenofób érzelmeink nem megváltoztathatatlan öröklődési alapunk rétegéhez tartoznak, nem merev kényszerek, hanem érzékelésünket racionálisan ellenőrző elfogultságok (*bi-as*). Elfogultságaink az adódó élethelyzetektől függően sokféleképpen realizálódhatnak; hogy mit kezdünk velük, az csakis tőlünk függ, amit mi sem bizonyít jobban, mint az, hogy a megegyezésre, a békés kontaktusok megteremtésére is képesek vagyunk.

Az etnológiai csoda és a nyitott etnikai kalitka

Erdélyben az etnocentrizmus soha sem volt adaptív érzék, mert ez lehetetlené tette volna a három nép együttélését. A *homo transsilvanus*, idegengyűlöletét legyőzendő, megpróbálta felismerni és elkerülni azokat a helyzeteket, amelyek felerősítették volna etnocentrizmusát, az elzárkózás és a csoportgőg helyett inkább nyitottságot, a személyes ismeretségből adódó bizalmat részesítve előnyben. Az az „etnológiai csoda” (Hans Bergel), hogy szinte egy ezredéven keresztül Erdély hatvanezer négyzetkilométernyi területén a különböző eredetű, létérzésű és kultúrhagyományú magyarok, románok és szászok „kibírták egymást”, csak úgy történhetett meg, hogy az egymástól jócskán különböző kultúrhagyományokra egy bizalmat sugalló, idegeneket elfogadó, közös erdélyi identitás „rakódott”.

Ezt a közös erdélyiség-tudatot az „intellektuális erdélyiség”, a transzszilvanizmus ideális modellé desztillálta, mégpedig úgy, hogy „kicsipegette” az erdélyi történelem ráció vezérelte, türelmet hirdető azon darabkáját, amelyekben működött a prosperáló együttélés, mellőzve a kevésbé józan korszakokat (vö.: Bánffy: „testvérek is veszekednek olykor...”).

Ez a három nép közös erdélyi sajátosságaira alapozó transzszilvanizmus az első világháború után főleg a magyar és a szász értelmiségiek egy részére (elsősorban az írókra) volt jellemző, és csak addig, amíg a revízióra törekvő Magyarország és a hitlerista Németország „eredendő bűnné” nem nyilvánította azt a közös hagyományt, amely „az erdélyiség prenácionális szakaszában” (vö.: Molnár Gusztáv, *Oximoron*) nagyon is hatékonyan működött. A közös erdélyiség-tudat azonban nem a transzszilvanizmus műve volt, hanem az együttélés évszázados történelmi kényszeré, amely egymáshoz közelítette a három kultúrát (az egymáshoz legjobban az egyes népi kultúrákban figyelhető meg), s így lehetővé tette a békés kommunikációt, az együttműködést a közös erdélyi hétköznapokon.

A három nép közös erdélyi élete annyira változatos, az ellenségeskedések és szövetezések, a baráti kézfogások és cselvetések annyi formájának lehettünk tanúi, hogy ebből a szemszögből a keresztényi szeretet – népeket összekapcsoló – modellje épp úgy „múltbeli utópianak” tűnik, akár a felsőbb- és alsóbbrendűséget, összeférhetetlenséget és szembenállást hirdető xenofóbia.

A legalkalmasabb hosszú távú stratégiának a „nyitott etnikai kalitka” bizonyult. Az a hol erősebb, hol gyengébb fokú etnikai bezárkózás, illetve nyitás, amely az együttélés helyett az egymás mellett élést részesítette előnyben. Az aranykor mindhárom nemzetnek megadatott – a magyaroknak a fejedelemség idején, a szászoknak a Gubernium éveiben, a románoknak '18 után –, s a „fentlent”, a „többségben-kisebbségben” (legalábbis ami a hatalom birtoklását illeti), a „megkapni-elveszteni” végleteiből mindhárom nép levonhatta józan következtetéseit. Ebből adódik a „nyitott etnikai kalitka” kettőssége is: a keveredés-beolvadás-feloldódás veszélye ellen védekezve elsősorban a saját nemzeti identitás megőrzésére, megerősítésére törekszik, de úgy, hogy az együttműködés fontosságát is tudatosítja, tehát a kommunikációtól sem zárkozik el, hisz nélkül nem csak a békés egymás mellett létezés lenne lehetetlen, de a saját erdélyi lét is veszélybe fojogna. Lényege tehát azon a felismerésen alapszik, hogy a szilárd, biztonságos, és egészséges – mert az idegenek felé nyitott – csoportidentitás kivédhet, illetve gyengíthet mindenemű etnocentrizma megnyilvánulást.

Ez a modell hosszú távon csak akkor marad életképes, ha mindnyájunkban (tehát a magyarokban, románokban, szászokban egyaránt) tudatosul az együttélés tapasztalataira épülő, az évszázados kulturális cserét támogató, az idegen szomszédokat bizalomra méltó ismerőssé „szelídítő”, életeret és hatalmat elosztó erdélyi identitás, és ha ezt az identitást képesek leszünk fel is vállalni.

Az erdélyiség egyfajta sajátosság tudás, „világértelmezés”, amely a két „másik” nép nyelvének és kultúrájának ismeretéből és tiszteletéből áll össze. Nem többlet és nem hiány, hanem olyan kulturális és erkölcsi alap, amely segít, hogy az „anyanemzetek” egyszemélyes jóhiszemű – tehát elfogult – tanácsait, segítségét is kritikus, „erdélyi szemmel” vizsgálhassuk felül. Az „etnológiai csodát” is csak ez az összerdélyi személyes- és kollektív önbizalom tehetette lehetővé, ennek köszönhető az is, hogy nálunk nem alakulhat ki a szerbekéhez vagy a palesztinokéhoz hasonló terrorista mozgalmak.

A kölcsönös bizalomra épülő és bizalmat árasztó erdélyi identitás tehát a kulcsszó, s nem az ezt ignoráló, bíráló bezárkózó nacionalizmus vagy „világpolgárrá” nevelés. Ez utóbbi sem szüntethet meg xenofób elfogultságainkat, hanem „krónikus idegenekké” téve bennünket, előbb-utóbb arra kényszerítene, hogy fejvesztve olyan szélsőséges párt vagy szekta karjai közé meneküljünk, ahol zászlók lobognak, jelvények csillognak, s a körön kívül nincsenek már emberek, csak az ellenséges, idegen világ.

Bánffy Miklós: *Huszonöt év* [1945]. Püski, 1993.

Hans Bergel: *Zuwendung und Beunrubigung*. Wort und Welt, 1994.

Andrei Corbea-Hoisie: Rumánien – vom National zum Nationalitätenstaat. In: *Minderheiten und Nationalstaat*, Böhlau, 1995.

Jane H. Hill: On the evolutionary foundations of language. *American Anthropologist*, 1972, 74.

Hans Georg Gadamer: Ritusok nélkül szegényebb lenne az életünk... *Korunk*, 1999, 8.

Köpeczi Béla: *Nemzetképkutatás és a XIX. századi román irodalom magyar-ságképe*. Akadémiai, 1995.

Németh László: Magyarok Romániában. *Tanú*, 1935, 3-4.

Dieter E. Zimmer: *Die Vernunft der Gefühle*. Piper, 1988.

Az erdélyi kérdés

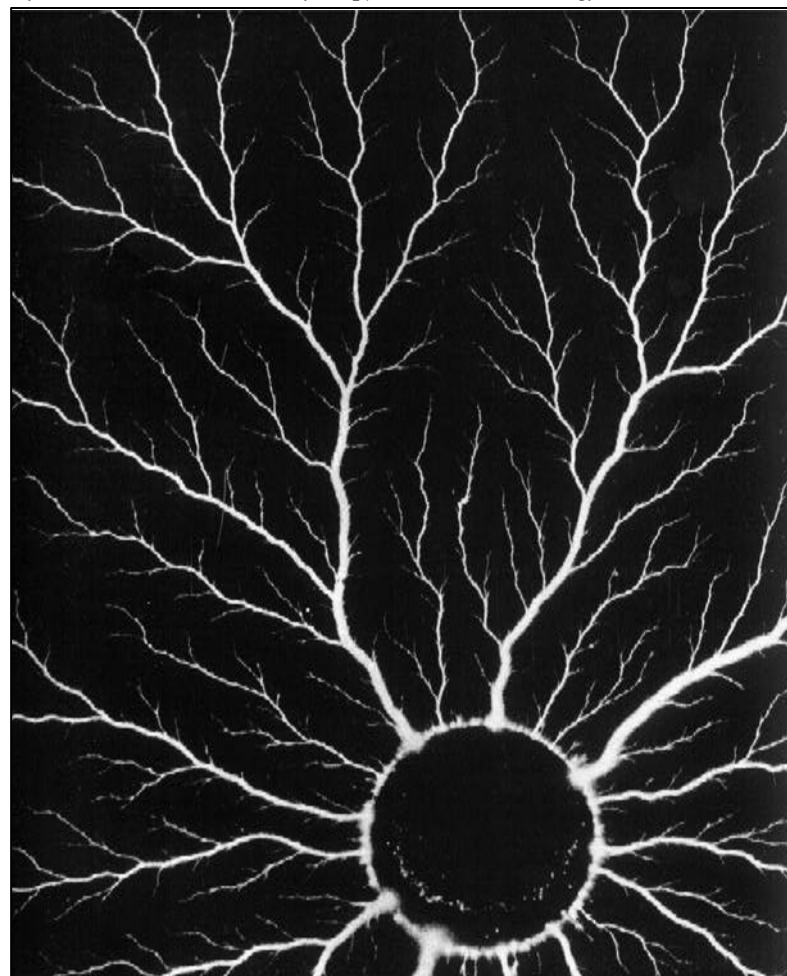
Daniel VIGHI

A Provincia eszméi vidéken

Hogyan csak elméleti szinten beszéljünk a szubsidiaritás és a helyi és regionális autonómia előnyeiről, megpróbálom bemutatni, hogyan telnek meg ezek tartalommal Románia legnyugatibb részének mindennapjaiban. Olyan térségről beszélek, amelyben néhány határtelepülés található: Zsombolya, Nagyszentmiklós és Nagycsanád. Az utóbbi időben Zsombolya neve az 1994-1995-ös benzín- és fegyvercsempészes bűncselekményben vált ismertté, amelybe, mint a sajtó írja, állami szervek is belekeveredtek. Kevesen tudják, hogy Zsombolya jellegzetesen közép-európai helység, csodálatos épületekkel; azt is kevesen tudják, hogy Jugoszlávia, néhány évvel az első világháború után, 1924 körül adta át Romániának, területcserével. Annak idején nagyrészt svábok, bányászok románok, szerbek, horvátok és magyarok lakták. A helységet, Bányában és másutt, leginkább az első világháború előtt felépült téglagyáráról ismerték, ez ma romokban hever. A régi rendszerben egy nyugat-német partnerséggel működtetett, Otter cipőgyártó vállalat is volt itt: ez is csődbe ment. A városka ipari szempontból most (még) dermedt, a munkanélküliségi ráta magas, mégis a dolgok megváltoztatásának forró óhaja él itt. Ami a politikát illeti, a helyhatósági választásokon a város mindig a jelenlegi hatalom képviselőit választotta meg (PNL-és és PAC-os polgármesterei voltak). Az utolsó választások alkalmával olyan szokatlan dolog történt Zsombolyán, ami pontosan illusztrálja azt, amit mi a *Provincia* hasábjain transzietikus politikának nevezünk. Ez eddig még csak Szébenben valósult meg, ahol a román többség német polgármestert választott; Zsombolya, ma túlnyomórészt szintén román lakossága, magyar polgármestert választott, Kaba Gábor. Az okok: a jelenlegi polgármester fiatal, dinamikus, üzletember és az *Observator de Jimbolia* helyi hetilap megalapítója. Néhány évi működés után ez a kiadvány, éppen a múlt hónapban, nagyszentmiklósi, lórántfalvi, kerpenyesi, nagycsanádi és csatádi terjesztésű regionális lappá vált. A kiadványnak állandó rovatokkal rendelkező, *Deutsche Ecke* és *Magyar sarok* nevű német és magyar oldalai is vannak, valamint egy olasz nyelvű oldala a térség üzletemberei számára. A város dinamikus művelődési élet él. Érdekes, hogy ennek a művelődési pezsgésnek sokat ígérő gazdasági következményei kezdenek mutatkozni. Röviden összefoglalom az új regionális hetilap, az *Observatorul* segítségével azokat az információkat, amelyek illusztrálják, hogyan eredményezi a művelődési élet beindulása a térség gazdaságának újbóli fellendülését. A regionális lap első számában (október 22-26), éppen az első oldalon, egy kulturális témájú cikk „köszönt”. A városban megemlékeztek Johann Sebastian

Bach zeneszerző halálának 250. évfordulójáról. A szóban forgó eset „alkalmat adott egy kiállítás megnyitására és egy évfordulós hangverseny megtartására”. Résztvevő: Karsten Erdmann, Németország temesvári konzulja. A szervező a Városi Könyvtár és a román-német Petre Stoica Művelődési Alapítvány volt (Petre Stoica Nichita Stănescu nemzedékének ismert költője, aki elhagyta Bukarestet, hogy visszatérhessen a Bányába, és Zsombolyán telepedett le; az Alapítványnak román és német nyelvű, numizmatikai könyvalapja

Oktober 27 és 28 között az Iliescu-rezsim csempész-városa román-magyar üzleti szimpózium házigazdája volt, amelyen Magyarország romániai nagykövete, a Temes és a Csongrád megyei tanácsok képviselői vettek részt, a térség üzletembereinek nagy csoportja kíséretében. A munkálatok befejezése után (figyelem!) a küldöttség „művelődési pontokat” látogatott meg: a Szent Flórián Tűzoltó Múzeumot, a Karl Diel Emlékházat (osztrák származású híres bányász orvos volt, Pie Brinzeu író nagypapja, aki a Temesvári Egyetem Irodalom

Prof A. R. von Hippel fotója

van, valamint nagy értékű történelmi térképgyűjteménye, amelyeket Petre Stoica ajándékozott a városnak körülbelül öt éve, cserébe egy, a polgármesteri hivatal által karbantartott házért. A művelődési rendezvények között, a könyvek bemutatásán és a Bányászművelődési Központ kiállítások megrendezésén kívül, meg kell említeni azt a kollokviumot is, amelyet az Alapítvány, Ausztria romániai nagykövetségének támogatásával, Georg Tracl költő tiszteletére rendezett). A Bach-rendezvényen dr. Walter Kindl egyetemi tanár beszélt a zeneszerző életéről és munkásságáról. Az említett cikk megemlíti Petre Stoica költő tevékenységét is, „törekvését”, hogy visszazerezen valamit abból, „amit Zsombolya, mint mondják, valamikor a sváboknak jelentett: a kis Weimar”. Ugyanabban a számban történik említés a csanád-kiszombori vármegye hivatalos megnyitására a magyar és román hivatalosságok jelenlétében. A szóban forgó írásban megemlíti azt is, hogy „az eseményre a két miniszterelnököt és a közlekedésiügyi minisztert, Anca Boagiu is várják”. Az esemény, áll a cikkben, „jótékony hatást gyakorol majd az egész nyugati térség fejlődésére”.

Tanszékének volt tanára, ismert angol kutató, olyan zsombolyai család leszármazottja, amelynek geneológiai gyökerei a XVII. századig nyúlnak vissza), a Stefan Jäger Múzeumot (öt leginkább a svábok Bányában való letelepítéséről festett képei tették híressé) és természetesen a román-német Petre Stoica Alapítványt. Nem lényegtelen megemlítenünk, hogy a szimpózium munkálatai során a Duna-Maros-

Körös térség szélesebb projektjének keretein belül a Temesvár, Szeged, Szubotika között elterülő határvidék együttműködéséről is tárgyaltak. Azt is meg kell jegyeznünk, hogy a helyi hatóságok kérték: a partnerség küszöbökéig minél jobban azokat az üzleti akadályokat, amelyek megnehezítik a határon túli irányuló helyi kezdeményezések megvalósulását.

Más művelődési (de egyúttal politikai és gazdasági) rendezvényekre került sor Nagyszentmiklóson október 25-26 között, amelyeken németországi és magyarországi küldöttségek is részt vettek. Ekkor tartották meg a Nagyszentmiklós–Makó határmenti kistérségi partnerségi konferenciát. A vendégek meglátogatták a Nakó kastélyt, a Bartók Béla Emlékházat (a zeneszerző ebben városban született 1881-ben, édesapja a mezőgazdasági iskola igazgatója volt, édesanyja tanítónő, s Bartók, a helyiek szerint, szülővárosában tartotta 1903-ban első hangversenyét). Az említett művelődési (de, mint mondtam, egyúttal politikai és gazdasági) események alkalmával Burgkirchen testvérváros Robert Obermayer úr által vezetett küldöttsége felavatta a testvérváros anyagi támogatásával elkészült utcai villanyrendőr-hálózatot. A helyiek „nagyszerű román-, német-, magyar- és szerb néptánc-műsort” mutattak be a Nakó kastélyban. Ezután a vendégek meglátogatták a Zoppas Industries Romania S.R.L. német érdekeltségű gyárat, amely – a lap állítás szerint – „az egyik legnagyobb bányászati befektetés”. Ezt az információt kiegészítenénk egy harmadik személytől kaptam, amely szerint a megyében, Temesvár után, Nagyszentmiklóson van a legtöbb befektetés; ennek megfelelően természetes, hogy a munkanélküliek száma elenyésző.

Egyéb művelődési rendezvények (de politikai és gazdasági is): Lórántfalván, november 3-án, Nicolaus Lenau költőre emlékeztek. Ebből az alkalomból megjelent Öccellenciája Karl Vetter von der Lillie, Ausztria nagykövete, Helmuth Kabr úr, Lórántfalva osztrák testvérvárosának, Murednek a polgármestere, Franz Wieser mérnök, a romániai osztrák befektetések irányítója, a megye hivatalosságai. Nicolau Lenau költő halá-

lának 150. évfordulója alkalmat szolgáltatott bizonyos befektetésekre (150 ezer DM az osztrákok és 300 millió a helyi hatóságok részéről) amelyek a község vízellátásának biztosítására hivatottak. Tegyük még hozzá, hogy „az osztrák fél 140 háztartás számára biztosította a vízvezeték beszerelését, hozta a szükséges anyagot (csövek, fittingek, vízórák stb.) és állta a költségeket”. A cikk mellett, ugyanazon az oldalon, a zsombolyai Cuore humanitárius Alapítvány hirdetése „munkatársat keres a roma nyelv tanítására”. Hangsúlyozza, hogy „a tanfolyamot elsősorban a fiatalok számára szervezzük, a roma nyelv és kultúra megőrzése, megismerése és fejlesztése érdekében”. Zsombolya, ez a központi sajtóban olyan nagyon mediatisztált városka, mást is szervez, mint központilag irányított csempészt: cserevakációt négy zsombolyai illetve csikszeredai család iskolás korú gyermekei számára. Közlik a gyermekek nevét, a székellyföldi vendégek fényképét. Az utazást Takács Mihály úr biztosította, és Maria Schulz asszony és Gheorghe Avram úr felügyelte.

És mivel a választási kampány teljében vagyunk, említsük meg azt is, hogy szavazat-keresés céljából a hatóságok és Alexandru Săssu úr, a PD képviselője, ajándékot kaptak a fővárosból. Ez utóbbi zsombolyai befektetővel találkozott: Giovanni Favaronnal, a FAGI S.R.L. (200 alkalmazott) részvényesével és ügyvezető igazgatójával, Carlo Mimivel (nem derül ki, hogy ugyanattól a cégtől van-e vagy mástól) és Stefan Poja úrral, a román-német VOGHT Electronic Románia cég (800 alkalmazott) képviselőjével. A tárgyalások után a képviselő úr elgondolkodott, aztán összededte magát, és a következőket mondta: „Az igazság az, hogy kevés Zsombolya nagyságú városnak vannak ilyen sokat ígérő megvalósításai”.

És ha arra gondolsz, hogy mi, a sokak, úgy véltük, ez a térség csak szigorúan központilag irányított csempészt megszervezésére jó olyankor, amikor partnereink (!) a NATO-ból és az EU-ból valamiféle zárlatot rendelnek el! Ennek a történetnek egyetlen erkölcsi tanulsága van: csak a regionális szabadságok biztosíthatják a megújíthatóságot. Ha nem hiszik, látogassák meg ezt a világot, és látni fogják mindazt, amiről tíz éve jóformán csupán a választási kampányok alkalmával hallunk.

Fordította: HADHÁZY ZSUZSA

Tisztelt hölgyeim, tisztelt uraim!

Az egykori Jugoszláviában kirobbant konfliktus befejezése után kialakult helyzet és egyes európai országoknak az utóbbi időben történt politikai fejlődése ismét megbizonyította, hogy az európai integráció folyamatának össze kell fonódnia a közép- és kelet-európai népek megbékélésével.

Ennek az óhajnak a teljesüléséhez nem elegendők a magas szintű politikai találkozók, sem szerződéses, megegyezések, jegyzékek aláírása.

Hosszú távú nevelési program kidolgozására van szükség, hogy az ebben a térségben élő népek fiatal nemzedékei kölcsönösen megismerjék egymást, párbeszédet kezdjenek

és együttműködjenek közös jövőjük kialakításáért egy egységes és virágzó Európában.

Egy, a TV Arte csatorna francia-német állomáshoz hasonló román-magyar televíziós állomás tökéletesen megfelelné ennek a kívánságnak.

A projekthez más közép-európai országok is csatlakozhatnának: Ausztria, Csehország, Szlovákia, Ukrajna, Jugoszlávia, Szlovénia, Bosznia-Hercegovina stb.

Ez a többnemzetiségű és -felekezeti kulturális televíziós állomás zenét, filmet, színházat, tánc- és néprajzi műsorokat, riportokat, kerekasztal-beszélgetéseket stb. sugározna,

döntő módon hozzájárulva az Európa ezen részén élő népek kölcsönös megismeréséhez.

A fentebb említettek érdekében javasolom az érdekelte személyeknek, kulturális szervezeteknek, mindazoknak, akik hisznek a közös jövőben, az egységes Európában, hogy szervezzünk párbeszédet erről a témáról.

Felkérem Önt, hogy nyilvánosan, vagy személyesen nekem címzett levélben, fejtse ki véleményét ebben a kérdésben. Bármilyen álláspontja, szívesen vesszük.

Alexandru Pecican rendező

e-mail: alexpec_1956@yahoo.com
alexpec_1956@excite.com

VÉGEL László

A territorialitás és a nacionalizmus vitája Szerbiában

Lassan csillapodik a szerbiai elnökválasztásokat követő eufória. Vojislav Koštunica győzött, de az is kiderült, hogy a választási csalások ellenére győzelme nem elsőpró. A szövetségi képviselőházban a szocialisták képviselik a legerősebb pártot, s csak mintegy 10 mandátummal kaptak kevesebbet, mint az ellenzék. A helyhatósági választásokon már sokkal nagyobb előnyt szerzett az ellenzék. Ennek leglátványosabb győzelme viszont a vajdasági tartományi képviselőházi választásokon született, hiszen a 120 mandátumból 117-et szerzett meg, a szocialisták csupán kettőt. Rajtuk kívül egy független jelölt jutott mandátumhoz. Ez az arány arra figyelmeztet, hogy a szerbiai regionalizmus gondolata a vajdasági polgárokban politikai erőt képvisel. A választási eredmények elemzői ugyanis elismerik, hogy Vajdaságban a polgárok nem csak Milošević ellen szavaztak, mint ez Szerbia szerte történt, hanem Vajdaság területi autonómiája mellett is.

Szerbiai válasz

Elhamarkodott következtetéseket azonban mindebből nem szabad leszűrni. Ezekben a választásokon ugyanis a politikai pártok nem léptek fel világos politikai programokkal, sőt a Szerbiai Demokratikus Ellenzéket (DOS) képező különböző pártok egymással szögesen ellentétes politikai nézeteket vallanak. Ezen belül Koštunica pártja, a Szerbiai Demokratikus Párt, és néhány köréje tömörülő törpepárt továbbra is a központosított nemzetállam keretei között mozog. A legjobb esetben is csak lazítani kívánja azokat, tehát a szerbiai politikai elit jelentős része kitart az alapvető miloševićsi eszmerendszer mellett, legfeljebb csak annak reformjára vállalkozik.

Számos meggondolkodtató jel tanúsítja ezt. Koštunica első bejelentése az volt, hogy Jugoszlávia nem hajlandó Miloševićet kiszolgáltatni a hágai nemzetközi bíróságnak. Nem volt hajlandó személyserét végrehajtani a jugoszláv hadseregben, és meghagyta tisztségében Pavkovic vezérkari főnököt. Habár nem tartozik az elnöki hatáskörbe, védelmébe vette Milošević titkosrendőrségének vezetőjét. Az elnöki iroda közleménye szerint, annak leváltása akadályozná a szerbiai demokrácia kibontakozását. Nem utolsó sorban fontos az is, hogy Koštunica határozottan ellenzi Vajdaság területi autonómiáját, s úgy véli, hogy azt a miloševićsi alkotmány kellőképpen rendezte.

Ezek a gondolatok továbbra is meghatározó erejűek a szerbiai közéletben és a politikai elitekben. A napokban végzett közvélemény-kutatás adatai szerint a lakosság 85 százalé-

ka szerint Koštunica a legnépszerűbb politikus, 65 százaléka pedig pártját, a Szerbiai Demokratikus Pártot tartja a leghitelesebbnek. Ide tartozik az is, hogy a Szerbiai Szocialista Párt képviselői is Koštunicát tartják az egyedüli mérvadó partnernek, továbbá Vojislav Šešelj, a Szerb Radikális Párt vezetője is csak Koštunicát nem nevezi NATO-bérencnek. A sajtó kivétel nélkül terjeszti a Koštunica-kultuszt, főleg az állami sajtó, amely október 5-e előtt teljes egészében Milošević szolgálatában állt, és hihetetlenül gyorsan, szinte pár óra alatt, október 5-e éjszakáján, átállt.

Ezek a trendek jelzik, hogy a szerbiai társadalom eltávolodott Milošević politikájának módszereitől, anélkül, hogy megkérdőjelezné Milošević politikájának eszmei tartópilléreit, amelyek közé tartozik a nacionalizmus és a centralizált nemzetállam gondolata. Ez abból is kiderül, hogy a bukott rendszer bűnei közé sorolják például az egyetem autonómiájának felszámolását, a független sajtó elleni repressziót, a korrupció elterjedését, de semmiképpen sem teszik erre a listára a Vajdaság 1974-ben elnyert tényleges autonómiájának alkotmányellenes felszámolását.

Vajdasági válasz

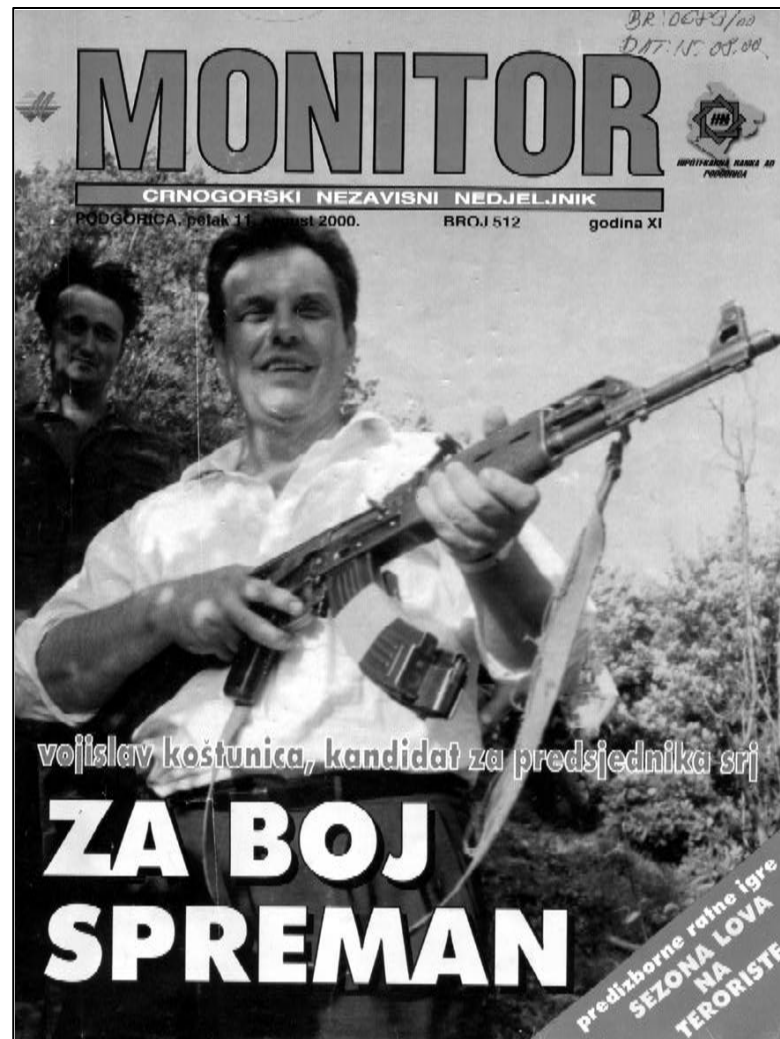
Másrészt azonban, mint már jeleztük, a vajdasági közvéleményben fellülkerekedett az autonómiához való ragaszkodás. Ez abból is kiderül, hogy az úgynevezett „autonomista pártok” (elsősorban a Nenad Čsanak vezette Szociáldemokrata Liga és a Mile Isakov vezette Reformista Párt) tekinthető még a választások előtt megerősödött, olyannyira, hogy az országos jellegű szerb pártok a tartományi parlamenti mandátumok elosztása során enyhe többséget hagytak jóvá a vajdasági pártok javára. A közhangulat hatással volt néhány „központi párt” helyi szervezeteire is, ennek következtében Djindjics Demokrata Pártja sokkal nagyobb megértést mutat az autonómia gondolata iránt, mint eddig. Természetesen hozzájuk csatlakoztak a magyar kisebbségi pártok is, úgyhogy a tartományi parlamentben a regionalizmus gondolata kerekedett felül.

A tartományi parlamentnek és kormányának azonban nevetésesen csekély a hatásköre. Bármelyik helyi önkormányzat szélesebb hatáskörrel rendelkezik, mint a vajdasági parlament, amelynek az volt az első dolga, hogy némiképpen növelje befolyását. Mindenekelőtt kinevezte az Újvidéki Rádió és Televízió igazgatóbizottságát. Tudni kell, hogy ezt az egykor vajdasági intézményt 1991-ben beolvasztották a Szerbiai Rádió és Televízióba, ezáltal a tartományi par-

lamentnek még csak formális joga sem maradt arra, hogy a vajdasági közszolgálati médium munkáját felügyelje. Egy napra rá, a szerbiai kormány alkotmányellenesnek minősítette a tartomány döntését, és utasította a megfelelő szerveket, hogy biztosítsák a belgrádi központ hatalomgyakorlási jogát. Ismeretes, hogy a

írta. A kormány hozhatott volna bármilyen döntést is: hatáskörénél fogva hitelesíthette volna a parlamenti kinevezéseket, és attól a pillanattól kezdve a tartományi kinevezések jogilag megalapozottak lettek volna.

Ez a politikai konfliktus jól rávilágít a szerbiai átalakulások jellegére.

A podgoričai *Monitor* című hírmagazin 2000. augusztus. 11-i számának címlapján kompromittáló fotó látott napvilágot: Vojislav Koštunica (szül. 1944. március 24.) egy koszovói szerb faluban kalasnyikovát magasba emelve mosolygós arccal néz előre. A fotó másféle arcot mutat, mint amelyet a Koštunica-kultusz szenvedélyekkel túlhevített hívei rajzolnak meg. Szerintük a jogászprofesszor az életben mindig komor. Hogyne lenne az, hiszen a szerb nép helyzete miatt aggódik. Koszovó elvesztése pedig véglegesen komorrá tette arcvonásait. S akkor megjelent ez a fotó, amelyen veszedelmes fegyverrel a kezében mosolyog. A kép bejárta a világsajtót, s megdöbbentette a közvéleményt. Egy magát legalistának valló politikus kezébe nem való a kalasnyikov. Annál kevésbé, mert eddig csak Vojislav pózolt tűzfegyverrel a kezében. Hosszú hónapok teltek el, Koštunica beutazta az európai diplomáciai szalonokat, s mint ahogy az (jideiglenesen?) a kormányhoz közel álló *Vreme* hírmagazin állította, az európai államfők és diplomaták sorban álltak kabinetje előtt, hogy a demokratikus forradalom hőisével találkozzanak. Illett hát visszatérni a kép történetére. Nem voltak harcias szándékai, amikor a kalasnyikovval pózolt a fotóriporter előtt, jelentette ki, csupán a falu lakosságának akart a kedvébe járni. Nem akarta megsérteni azzal, hogy elutasítja a felajánlott fegyvert. A magyarázat érthető, talán el is fogadható, ám Koštunica elnök átesett a ló túlsó oldalára. Magát ugyan tisztára mosta, de nemzetét bemószterolta. Merthát ezek szerint a szerb falu polgárai 1998-ban, amikor a fotó készült, annyira ragaszkodtak a tűzfegyverhez, hogy kedvenc politikusukat is azzal szeretnék látni. Természetesen el tudok képzelni másfajta politikust is. Olyant, aki rábeszéli polgártársait, hogy szolgáltatassák be a fegyvereket, mert a törvény értelmében tilos tartaniuk, és rossz vége lesz annak, ha a polgárok kalasnyikovval szórakoznak. Tudomásom szerint ez a törvény nyelve. (M.L.)

szerb kormány a december 23-i választásokig alapján véve szocialista összetételű, de egyetlenegy döntése és rendelkezése sem érvényes, mindaddig, amíg a DOS képviselője alá nem írja. Nebojša Covic ez esetben minden habozás nélkül alá-

Szerbiában a nacionalizmus szerepe nem csökkent, habár a hangneme némileg változott, alkalmazkodott az európai diskurzushoz. Vajdaságban azonban lényegesebb változás történt: nemcsak a Szerbiai Szocialista Párt és a Szerb Radikális Párt szen-

vedtek katasztrofális vereséget, hanem a DOS-on belüli nacionalista jellegű pártok esélyei is csökkentek. Ez az utóbbi belső hangsúlyeltolódás a helyhatósági választások utáni hatalommegosztás során is kiderült. A polgármesterek vagy a Szociáldemokrata Liga vagy pedig a Demokrata Párt tagjai, ugyanakkor Koštunica pártja, a Szerbiai Demokrata Párt néhány vajdasági várost elvesztett. Ezek a változások azt bizonyítják, hogy a territorialitás elve mégis sikerrel veszi fel a versenyt a nacionalista ideológiával. Vajdaság tehát abba a helyzetbe került, hogy ellensúlyozza a szerbiai nacionalizmust.

Ezeket a csak árnyalatokban érzékelhető módosulásokat azonban a nemzetközi porondon még nem észlelik. Koštunica látványos külpolitikai lépései elterelik a figyelmet a belpolitikai színtérről. Holott a boszniai példa e téren is jó tapasztalatokat kínál. Boszniában továbbra is a nacionalista pártok dominálnak, vonatkozik ez főleg a Szerb Köztársaságra, ahol Milorad Dodik Pártja katasztrofális vereséget szenvedett, a Koštunica által támogatott nacionalista Szerb Demokratikus Párt pedig elsőpró győzelmet aratott. Mindaz ellenére, hogy a félig-meddig protektorátusi hatalmat gyakorló nemzetközi diplomácia teljes erőbevetéssel Dodikot támogatta. A boszniai példa azonban bizonyítja, hogy nem elegendő egy-egy párt támogatása, fel kell karolni a helyi hagyományokban gyökerező mozgalmakat is, amelyek hatásosan ellensúlyozzák a nacionalizmus térhódítását. Vajdaság kiváló alkalmat nyújt az ilyen gyakorlat érvényesítésére. Arról van ugyanis szó, hogy a tartomány autonómiájának kérdését nem lehet a demokrácia megszilárdítása utáni időkre halasztani, hanem fel kell ismerni, hogy a territorialitás a demokrácia megszilárdításának eszköze is. Ezt az elvet Vajdaságban a civil szervezetek képviselik leghatározottabban. Nemcsak az újvidéki Regionális Központ, amely ezekben a napokban sikeresen lobbizik a Vajdaság eurorégiós státusa érdekében, hanem a kisebbségi civil szervezetek is, amelyek igen energikusan szállnak szembe a Szerbiai Demokratikus Ellenzék centralizált normáival. A magyar értelmiségiek például szembekerültek ezekkel a normákkal, a sajtóházak igazgató-bizottságának központi jellegű kinevezési technikájával, s ugyanez történt a vajdasági román értelmiségiekkel is, akiknek kiáltványa nagy visszhangot keltett Belgrádban. Mindkét tiltakozás azt célozza, hogy ne Belgrádban kössék meg az alkukat, hanem egyezzenek ki a helyi társadalmakkal.

HADHÁZY Zsuzsa

Provincia – a sajtó tükrében

Az április óta megjelenő *Provincia* viszonylag keveset foglalkozott a sajtó, és viszonylag kevesen hivatkoztak az ott megjelent írásokra. Hogy miért, az külön tanulmányt érdemelne, most csak annyit jegyeznek meg, hogy a kérdések, amelyeket a melléklet tárgyal, kivétel nélkül érzékeny pontjai a román társadalomnak, és sokkal enyhébb megfogalmazások is felhőrdülést szoktak kiváltani az ország egysége és függetlensége fölött őrködőkben. Most azonban hallgatnak a hivatásos hazafiak, mintha éppen hallgatásukkal akarnák nem létezővé tenni a lapot. Persze az sincs kizárva, hogy nincsenek érveik.

Mindazáltal ezek a hónapok nem múltak el visszhangtalanul. A *Cotidianul* május 3-i száma már foglalkozik a *Provincia* első számával. Ioana Lupea cikke, *A regionális identitás alakításának publicisztikai terve – A transzszilvanizmus felélesztése* (Un proiect publicistic de formare a unei identități regionale – Resuscitarea transilvanismului) kimondja: „... a javarészt elvesztett regionális identitást újra fel kellene fedezni, újra kellene alkotni az új európai politikai összefüggésben. A transzszilvanizmus sok tanulmány és számtalan politikai polémia tárgya volt, és azt vetették szemére, hogy a romániai magyar közösségnek a területi szétábrabolásra irányuló stratégiája. A román politikai pártok megengedik a decentralizálást, de visszautasítják ezen az alapon a regionalizmust. (...) Azt le-

het mondani, hogy az elit mind ez ideig semmilyen erőfeszítést nem tett a transzszilvanizmus újraalakítására, amelyet még a legnyitottabb elmék is utópizmusnak tartottak. (...) Múlt hónapban azonban két kiadvány, a *Ziua de Ardeal* és a *Kronika* megjelentette *Provincia* (www.provincia.ro) című mellékletének első számát.” A melléklet célkitűzéseinek ismertetése után Ioana Lupea leszögezi: a szerkesztőbizottság már „a választott névvel is mintha ki akarná fejezni a ma marginális és kifosztott térről felfogott provincia szó újrafogalmazásának szándékát.”

Ugyancsak a *Cotidianul*-ban olvashatjuk Ion Buduca cikkét [A *Provincia* a román sajtó történelmének első olyan kiadványa, amelyet a román-magyar kulturális párbeszédnek szenteltek („Provincia” este prima publicatie din istoria preseii românești consacrată dialogului cultural româno-maghiar)], amely a *Provincia* megjelenésének jelentőségét taglalja. Az október 4-én megjelent írás szerint „Íme, tíz posztkommunista évről kellett elteltetnie ahhoz, hogy megértsük: a felfogásbeli különbség ellenállt a kommunizmusnak, és ellenáll az új, demokratikus folyamatoknak is. Ebben az időben a román állam állandósította hagyományos tehetetlenségeit. (...) a román-magyar kérdés a kulturális különbségek alapjaitól függ és attól, amit összehasonlító történelemnek nevezhetnénk. (...) Így, a *Provincia*, amely a *Ziua de Ardeal* lap mellékleteként jelenik meg, először teszi meg eszméink piacán ezt a szolgálatot: a

mintegy különböző barikádokról folytatott polémiát átalakította olyan párbeszéddé, amelyet az ugyanarra a barikádra való tartozás érzése lelkesít. Végtelenül fontos. Olyan, sajnos nem túl nagyszabású művelet, amelynek célja azoknak a gyanakvóknak a feloldása, amelyek kölcsönösen fenntartják egymást, ha a párbeszéd polémia formáját ölti fel.”

A kolozsvári *Szabadság* című napilap november 7-i száma közli *Tibori Szabó Zoltán Valter Roman és a magyar forradalom, avagy amikor Valter végképp legyőzte Ernőt* című írásának első részét. A cikksorozatban a szerző a mostani román külügyminiszter apjának az 1956-os magyar forradalom vezetőinek Romániába való deportálásában és a Kádár-kormány- nak való kiszolgáltatásában játszott szerepét ismerteti, kiindulópontként hivatkozik a *Provincia* 6-os számában megjelent Tofik Iszlamo-levélre, amelyben az orosz történész – vitába szállva Petre Roman azon állításával, miszerint apja tevékenységével kapcsolatban történelemhamisítást követett volna el – dokumentumokkal bizonyítja, hogy Valter Roman szerint ennek a térségnek második világháború utáni rendezése csak Erdély önállóságának helyreállításával képzelhető el.

Az orosz történésznek a *Provincia*ban és a moszkvai *Novaja novevszaja istoria* című folyóiratban egy időben megjelent írásával foglalkozik az *Evenimentul Zilei* november 7-i száma is, amely a *Provincia*ban közölt Valter Roman-levél mellett közli azt is, amelyet Petre Roman

A *Szabadság* mint felelősség című könyvében jelentetett meg, és amelynek tartalma ellentmond a Tofik Iszlamo-levél közölt levél tartalmával: „Bármelyik olvasó számára nyilvánvaló, hogy nem ugyanaz a személy írta őket. Kérdés, melyik bizonyul majd hamisítványnak és melyik hitelesnek” – teszi fel a kérdést a felvezető szerzője, Petru Romoșan.

Hogy a *Provincia*ban közölt Tofik Iszlamo-írás milyen port vert fel, azt bizonyítja a *România Liberă* november 11-i száma is, amely szintén közli az orosz történész levelének részleteit.

Ugyancsak a *Provincia* 6-os számával foglalkozik Gabriela Adameșteanu a 22-es és 45-ös számában. Ő azonban csak röviden tér ki az Iszlamo-levélre, és röviden említi meg Ágoston Hugó és Kelemen Attila írásait is: elsősorban Ovidiu Pecican *Transznetikus párt avagy polgári fórum?* (Partid transetnic sau forum civic?) cikkével foglalkozik, amely az előző számban megjelent Molnár Gusztáv-interjú állításaival száll vitába. Molnár a mai romániai körülmények között szükségesnek látja egy transznetikus párt létrehozását, amit viszont Pecican tagad: „Létrehozni egy – még egy! – új pártot! Nem tűnik számomra sikeres ötletnek, amikor a (román) színtér problémája éppen a pártosodás inflációja. (...) De van az elgondolásnak egy érvényes része: egy multikulturális vita- és cselekvést kezdeményező fórum létrehozása.” Molnár és Pecican eltérő állításával a transznetikus politikai párt létrehozásának szükségességéről természetesen lehet vitatkozni, és

ezt reméljük meg is teszik majd a szakemberek, éppen úgy, mint a *Provincia*ban megjelent többi írás állításai kapcsán.

Az *Observatorul cultural* 38-as számában egy aláírás nélküli rövid írás felsorolja a lap munkatársainak nevét, ismerteti a megvitatott témákat, és megállapítja: „A dolog – hogy is mondjuk? – kényesebb oldala az, hogy az egyes, leginkább magyar értelmiségiek (élükön Molnár Gusztáv), által írt cikkek szigorúan regionalisták, (kon)federalisták és egyes esetekben Erdély önállóságának kedvező árnyalatúak.”

Játéktér című rovatában a *Provincia*val foglalkozik a *Beszélő* 9-10-es összevont száma is. A lap bemutatása után a budapesti folyóirat válogatást közöl az első öt szám írásai közül. Íme a szerzők és a címek listája: Molnár Gusztáv: „Premodern” provincia, Caius Dobrescu: *Politikai megoldás-e az alkoholmentes sör?*, Bakk Miklós: *A széjfelődés logikája*, Gabriel Andeescu: *Üllő és kalapács között a polgári nacionalizmus*, Caius Dobrescu: *A közös keresés útján*, Sabina Fati: *A különbözőségtől a különbözős tudatosulásáig*, Al. Cistelean: *Szónoklatok Erdélyért*, Daniel Vighi: *Az építéstől a leépítésig és vissza*, Gabriel Andeescu: *Az otodox nacionalizmuson a sor*, Daniel Barbu: *Szubszidiaritás, kereszténydemokrácia és ortodoxia*, Marius Cosmeanu: *Posztkommunisták, tépelődők és demokraták*, Ovidiu Pecican: *Transznetikus párt avagy polgári fórum?*

ÁGOSTON Hugó

Bukarest mint provincia

A kik ezt a hátsó bejáratok/kijáratokhoz közeli rovatot olvassák

– vagy legalábbis néhányan közülük –, tudhatják, hogy a román fővárosról nemrég megjelent egy könyvem is; *Bukaresti élet, képek* a címe, '96 és '99 között írt történeteket meg eszmefuttatásokat tartalmaz, arról nevezetes, hogy tizenegy előszava van (a szerző vezetőjével tizenkettő), különböző városokból kiváló szemleket mondják el – hogy csak a külföldieket említsem: Párizsból Fejtő Ferenc (François Fejtő), Londonból (Wimbletonból) Határ Győző, Wuppertalból Benedek István, Budapestről Csiki László –, hogy milyen is ez az egész fővárosiág, mitől érezheti magát az ember magyarnak vagy vidékinek, de akár fővárosinak is itt vagy ott. Több előszavamban vannak igen jó sztorik is, most ezek egyikét fel is idézném. Egged Péter, akivel bevallása szerint rokon lelkek vagyunk abban, hogy milyen kérdések foglalkoztatnak értelmileg (olyanok például, hogy miért szárad gyorsabban Bukarestben a zeller lapija, mint a petrezselyemé) – ő, ha én tizedannyira lennék filozófus, negyedannyira költő és legalább feleannyira prózaíró, mint ő! –, tehát Péterünk egy olyan kedves történettel lépett meg, amelynek bizvást előkelő helye lett volna a *Dilema* kőklerséggel foglalkozó számában (*Smecheria la români*). Ide tartozóan – halasztva a mesét – el kell azért még mondani, mennyire megkínózza az ember szinte kimeríthetetlen jelentéstartalmú a „smecher” szó; amikor fordítanivaló szövegben elem kerül, csak veszem elő az előkészített (egyre bővülő) listát, és – akkor sem vagyok elégedett a legodailóbb szóval sem: agyafúrt?

élelmes? furfangos? leleményes? ravaszdi? kópé? gazember? lókötő? csalafinta? szélhámos? csibész? kormönfont? svihák? szédelgő? csaló? – mi a smekker? Nyilván együtt az összes. Ha valaki azt hinné, hogy mindez nem tartozik ide, hogy Bukarest (mint provincia) nem szemantikai kérdés, nagyon téved. Mert mit csinál a smekker? Gatyás vidékinek, baleknek, frájernek nézve az egész világot: becsap, rászéd, felültet, elhítt, beugrat, befón, elbolondít, hazudik, kohol. És ezek által és mindenképpen javít a helyzetén, megold, túléli.

Sokáig azt hittem, s bevallom, most sem idegen tőlem a gondolat, hogy aki egy ilyen nagy embertől öröklésben, mint Buki fenn akar maradni, el kell sajátítania a kőklerségnek legalább az alapjait, ha nem is azért, hogy ő csapjon be másokat, de legalább hogy ne az ő kezében robbanjon fel a pástétom. Egyedi barátom ezt túléltési játszmannak nevezi. Következzék hát a története.

Még zöld útlevelemmel utazgatám Kolozsvár és Róma között, amikor egy alkalommal, innár vissza, Zágráb felé, bekopogott a magyar hálókocsi-kalauz, dörzsölt, egykori Balt-Orient Expresszes, azzal, hogy mivel én mégiscsak román vagyok, próbálják meg szót érteni egy taggal, akivel ők nem tudnak zöldágra vergődni. Szeliden be is lökte hozzám a figurát, aki aztán eladogta – a boszniai háború idejében voltunk, Horvátországban gyakorlatilag szükségállapot –, hogy „uram, leszállása előtt két jugszláv férfi ezt az objektumot nyomta a kezembe azzal, hogy egy kibiztosított valamilyen gránát”. Szorongatta is kegyetlenül a piros pástétom konzervre emlékeztető miclodát, szorongatta, hogy csak úgy fénylett a pofalemeze a nagy reszketéstől. Nincs mit tenni –

mondtam –, leszállunk Zágrábban, és intézkedünk. Úgy is lón. Leszállunk Zágráb állomásán, odamentünk a katonai rendőrszobához, s vázoltam a helyzetet (német nyelven). Ők rezzenéstelen arccal végighallgatták mondanivalómat – csak később gondoltam arra: hátba nem értéktek semmit –, majd a tiszt návreccsent: ha azonnal vissza nem takarodunk a vonatra, letartóztatnak, vagy még rosszabbat tesznek velünk. (Én már voltam sorba ültetve a zágrábi városban, nem jó!) Ezért hát gyorsan visszamásztunk a waggonba, aztán én is ellökődtem az emberemet. Tíz perc múlva visszaállított, cinkos pofával, gránát nélkül. – Hát mit tett vele? – Odaadtam két moldvaiam... – Miért, maga hova valósi? – Én? Bukaresti vagyok, uram!

Kíváncsi volnék, hogy azóta a moldvaiak visszaadták-e valamilyen formában az ajándékot. Mindenesetre, akik nem éltek harminc évet a fővárosban, mint jómagam, el sem tudják képzelni, hány hasonló esetek tud tanúja, ha nem éppen kárvalottja lenni az ember. Elmondok én is egy kalandot.

Acsalfa százezresek esete

Ideje megszabadulnom a szegyéntől, ami évek óta mar, s nincs más mód rá, mint bevallani. Igen, smenárak áldozata lettem. Tudom, hogy az ember értelmi lehetőségei végesek, nem is hiszem, hogy ezt az újabb kifejezést képes leszek elmagyarázni, annyira nincs megfelelője; a „smecher”-től, „smecherie”-től eltérően a „smen” és a „smenar” nemhogy a román-magyar szótárban, de még a román nyelv értelmező szótárában sem szerepel. (Nem kizárt egyébként, hogy a „smecker” és a „smenar” valahol roko-

nok, erre vallhat a szókezdeti „sme-”) De talán az alábbi történet rávilágít, hogy mit is akarok szegényes szavaimmal kifejezni.

Ithon járt Búpestről a nagyobbik fiam, elhatároztuk, veszünk valamit a kétszáz márkájából. Tudtam, hogy a pénzt a valutaváltóba magammal vinnem kockázatos, ezért taxival hoztam haza a pénzügyi szakembert, akire annak a rém európai jó tulajdonságomnak köszönhetően találtam rá, hogy nincsenek faji előítéleteim. A tranzakciót az előszobában bonyolítottuk le, ő a hivatalos árfolyamnál jóval többet ígért. Ide is adott egy köteg pénzt, megszámlattam velem, aztán ő is átvette a nyugati valutát. Korántsem volt azonban ugyanannyira meglegedve, mint jómagam: „Nem hamis ez a lóvé – kérdezte gyanakodva –, tudja, milyenek ezek a nyugatiak”. Felháborodott tiltakozásom ellenére visszakérte befőttesüveg-gumival átfogott lelkjét, és távozni akart. Nehezen győztem csak meg, hogy nézze meg jobban azt az echte német pénzt. Végül mégis belement a cserébe, a fényhez tartva átvizsgálta a száz márkásokat, visszaadta a lelkjét, s nagy fejcsoválva elment. Mire észrevettem, hogy az egy másik köteg volt – csak legalul és legfölül Nicolae Grigorescu képével –, már késő volt.

Szegény fiammal ismét felfedeztük a zsíroskenyér romantikáját, amihez az is hozzásegített, hogy nem sokkal azelőtt maradék kis pénzemem is megfűjték a buszon, a Szabad Sajtó Házába mentem.

No, szóval az az ügyes és bátor előszobai ember, az volt a smenár. Ha rajta nem is, a közlekedési eszközök elvetemült zsebmetszőin azonban később kíméletlen – bár személytelen – bosszút álltam. Ne feledjük ugyanis történetem epikai fonálát: volt ugye egy csomó pénzpapír méretű, kiváló

minőségű papírdarabom. Először arra gondoltam, hogy mindenféle okos gondolatokat jegyzek fel rájuk, de csakhamar kiderült, hogy nincs elég okos gondolatom maradéktalan hasznosításukhoz. Ezért elkezdtem magammal hordani a szűz lapokból álló köteget (természetesen gumival). És kitarasom meghozta gyümölcsét: egy szép napon, ugyanazon a buszon, a hátsó zsemből eltűnt a csalással tulajdonomban került sajré.

Mais elfog a nevetés, ha arra gondolok, milyen pofát vághattott az a fickó, amikor a buszról leszállva meglátta, mit lopott. Ezt nevezem én átejtesnek!

PROVINCIA
www.provincia.ro

SZERKESZTŐBIZOTTSÁG

Ágoston Hugó
Bakk Miklós
Mircea Boari
Al. Cistelean (felelős szerkesztő)
Marius Cosmeanu
Caius Dobrescu
Sabina Fati
Marius Lazár
Molnár Gusztáv (felelős szerkesztő)
Ovidiu Pecican
Traian Ștef
Szokoly Elek
Daniel Vighi

LAPFEJESZTŐ:

Hadházy Zsuzsa

ADMINISTRÁCIÓ:

Ádám Gábor

LAPTÉRT:

Könczy Elemér

Cím: 3400 Kolozsvár, Tebei u. 21
td: 064-420-490, fax: 064-420-470
e-mail: gmolnar@edrc.os.ro

A *Provincia* a Nyílt Társadalom Alapítvány támogatásával, a *Kronika* napilap mellékleteként havonta jelenik meg.